

KAJA PLADO - KRISTA SUNTS

**LUGEMIK-TÖÖRAAMATU
KASUTAMINE
LIHTSUSTATUD ÕPPETASEME
7. KLASSIS**

ABIKS ÕPETAJALE

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Hariduslike erivajadustega
õpilaste õppevara arendamine

Lugemik-tööraamatu kasutamine lihtsustatud õppetasele 7. klassis

Abiks õpetajale

Kaja Plado ja Krista Sunts

Retsenseerinud Reet Lill ja Elve Voltein

Toimetanud Tiina Helekivi

Küljendanud Eve Kurm

Raamatu väljaandmist on toetanud Euroopa Sotsiaalfond ja Eesti riik programmi „Hariduslike erivajadustega õpilaste õppevara arendamine“ kaudu.

Programmi viib ellu SA Innove.

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega kaitstud materjali ebaseaduslik paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ettenähtud vastutuse.

Autoriõigus: SA Innove, Kaja Plado ja Krista Sunts, 2013

ISBN 978-9949-513-20-8 (Kogu teos)

ISBN 978-9949-513-21-5 (Kogu teos: pdf)

ISBN 978-9949-513-22-2 (1. osa)

ISBN 978-9949-513-23-9 (1. osa: pdf)

ISBN 978-9949-513-24-6 (2. osa)

ISBN 978-9949-513-25-3 (2. osa: pdf)

ISBN 978-9949-513-26-0 (3. osa)

ISBN 978-9949-513-27-7 (3. osa: pdf)

ISBN 978-9949-513-28-4 (4. osa)

ISBN 978-9949-513-29-1 (4. osa: pdf)

ISBN 978-9949-513-30-7 (õpetajaraamat)

ISBN 978-9949-513-31-4 (õpetajaraamat: pdf)

Sisukord

1. Lugemik-tööraamatu kasutamise üldpõhimõtted	5
Lugemik-tööraamatus esinevad tööülesanded	22
2. Soovitusi palade käsitlemiseks	29
Lugemispalad tööraamatu I osas	29
1. Mida ma sellel suvel tegin	29
2. Suve parimad päevad	30
3. Minu sõbrad ja tuttavad Liivajärve suvelaagris	30
4. Suvepäevad Kihnu saarel	31
5. Kell viis Veski tänaval	31
6. Sügise tulekul	32
7. Miks sügis nutab?	32
8. Rästik ja nastik	33
9. Kohtumine rästikuga	33
10. Kuidas mees ussikoopast õnne leidis	34
11. Ussimägi	35
12. Arno esimene koolipäev	35
13. Arno koolikaaslased	35
14. Tarvoja vallakoolis	36
Lugemispalad tööraamatu II osas	37
1. Kuidas Lõpeküla mehed perekonnanimed said	37
2. Isa ja poeg	38
3. Vale	38
4. Suur-Töll	39
5. Konn ja Härg	39
6. Vares ja Rebane	40
7. Kardemoni linna kolm röövlit – Kasper, Jesper ja Jonatan	40
8. Röövliid lähevad linna tädi Sofiet ära röövima	40
9. Kõik ei lähe nii nagu röövliid olid arvanud	40
10. Jõulud on heade tegude aeg	41
11. Jõululaule	42
12. Kuidas Eestimaal vanasti uut aastat vastu võeti	42
13. Eesti rahvamänge	42
Lugemispalad tööraamatu III osas	43
1. Uuel aastal	43
2. Rähn	43
3. Kohtumine rähniga	44
4. Puukoristaja	44
5. Puukoristaja toidulaual	44
6. Talverõõmud	45
7. Õnnetus jääl	46
8. Jäine kamakas vigastas koolipoissi	48
9. Olümpiamängud Vanas Kreekas	48

10. Eestlaste olümpiavõidud	49
11. Rahvalaulud	49
12. Vastla liulaul	50
13. Kes on Vana Toomas?	50
14. Laul Põhjamaast	51
15. Miks Tallinn valmis ei saa?	51
16. Ülemiste Vanake	52
17. Kui isa kinkis raamatuid	52
Lugemispalad tööraamatu IV osas	53
1. Kevade saabumine	53
2. Sinilill ja võsaülane	53
3. Lumikelluke	54
4. Varakevadel	54
5. Naljandid	54
6. Eesti rahvaluule	54
7. Kuidas üks lurjus mind kimbatusse viis	55
8. Suitsetamas	55
9. Ebameeldiv kohtumine koduteel	55
10. Lagastaja	56
11. Teeme ära	56
12. Tiigritiimi liige röövatakse	56
13. Minu ema	57
14. Mammapoeg Mammastest	57
15. Leiutajad ja leiutised	57
16. Esimesed autod	58
17. Vihmavari	58
18. Kevad lindudega	58
19. Marise sünnipäev	59
20. Põlletäis kuldraha	59
21. Tulukesed jaaniöös	59
22. Koolikevad	60

1. Lugemik-tööraamatu kasutamise üldpõhimõtted

Lihtsustatud õppe 7. klassi eesti keele lugemik-tööraamatu koostamise lähtealuseks on põhikooli riiklik lihtsustatud õppekava (kinnitatud 16. dets. 2010), mille järgi lihtsustatud õppetase tegevus 7. klassis määratletakse kerge intellektipuudega laste psüühika ja kõne arengufaaside piiridest lähtuvalt kolmandasse õppeperioodi. Planeeritav töö toetub 6. klassis eeldatavasti saavutatud oskustele ning kinnistab neid. Eesti keele **ainekavas** märgitud rõhuasetuste ja oodatavate õpitulemuste (vt <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12743986>) kujundamisel peaks 7. klassi lõpuks olema saavutatud tase, kus neljandasse õppeperioodi (8.–9. klass) astuv õpilane oleks suuteline lugema jõukohast võõrast teksti kõne tempos, täitma endamisi (vaikselts) loetud teksti abil nii sisulisi kui ka keelelisi ülesandeid, orienteeruma tekstis, andma arusaadavalt edasi loetud teksti sisu ning iseloomustama tekstis kirjeldatud tegelasi etteantud plaani järgi. Lugemik-tööraamatu koostamisel on teksti analüüs ja tööülesanded suunatud nimetatud oskuste kujundamisele. Koostatud õppematerjal sisaldab palju praktilisi ülesandeid, st ühendab endas nii õpiku kui ka töövihiku funktsioone.

Käesolev, õpetajale mõeldud abivahend koosneb kahest osast. Esimeses osas – **Lugemik-tööraamatu kasutamise üldpõhimõtted** – esitatakse töö põhisuunad ja antakse metoodilisi näpunäiteid, mida peaks rakendama kõikides tundides sõltumatult konkreetsest teemast. Juhendmaterjal töötamiseks 7. klassis on omasuguste seas kolmas ja täiendab olemasolevaid. Varem on avaldatud juhiseid lugemistundide läbiviimiseks *Lugemik-tööraamatu kasutamine lihtsustatud õppe 5. klassis* ja *Õpetamine Eesti keele lugemik-tööraamatu järgi lihtsustatud õppe 6. klassis* (vt <http://www.hev.edu.ee/?id=194>), millega oleks õpetajatel soovitatav tutvuda. Kuna metoodiline süsteem on sama, püütakse käesolevas materjalis vältida kordusi, esitades vaid viiteid varemavaldatud põhimõtetele.

Nii näiteks on 5. klassi lugemik-tööraamatu juurde kuuluvas õpetajaraamatus kirjeldatud üht soovitatavat tunnistruktuuri ja tunni iga etapi läbiviimiseks sobivaid töövõtteid. Kuna võrreldes 5. klassi tööga 7. klassi lugemistundide ülesehitus oluliselt ei muutu, sobib esitatud struktuur aluseks võtta ka vanemates klassides. Üks näidisplaan dialoogi käsitlemiseks esitatakse ka 7. klassi juhendis. Üldjuhul on töövõtteid esitatud mitte tunni teatud etappides kasutamise, vaid pigem oskuste kujundamise kontekstis, st arvestades, et nende rakendamine vastavalt soovitudele aitaks parimal viisil jõuda 7. klassi lõpuks oodatavate õpitulemusteni.

Lugemik-tööraamat järgib 5. ja 6. klassi väljakujunenud malli. Kuna õpilase materjal on vormistatud 4-osalisena, jaguneb metoodilise juhendi II osa – **Soovitusi palade käsitlemiseks** – samuti neljaks. Ühte ossa (veerandisse) koondatud tekstide hulga ja juurdekuuluvate ülesannete mahu arvestamise aluseks on formaalselt tundide arv õppeveerandis, temaatiliselt on järgitud riiklikke või rahvakalendri tähtpäevi ning õpilaste tegevusi kooliaasta eri perioodidel. Ka selline ülesehitus sarnaneb 5. ja 6. klassi lugemik-tööraamatu struktuuriga.

Tööraamatusse on paigutatud tekstid, mille juurde kuuluvad mitmesugused tööülesanded teksti mõistmise parandamiseks, analüüsi- ja oskuste kujundamiseks ning erineval viisil jutustamis- ja arendamiseks. Tööraamatu iga osa lõpus on kordamisülesanded pealkirja all *Meenutame loetut*. Tublimatele õppuritele on läbitud teemade materjale kasutades koostatud *nuputamisesülesandeid*. Viimane alajaotus tööraamatus on *sõnaseletused*. Võrreldes 5. ja 6. klassiga on 7. klassi tööraamatus

muudetud sõnade ja vastavate selgituste paigutust. Kui nooremates klassides olid lastele eeldatavasti tundmatu tähendusega sõnad sõnastikus esitatud palada kaupa ning sel viisil sai kujundada sõnastiku kasutamise oskust (orienteerumiseks oli korraka kuni 10 sõna), siis 7. klassis on sõnad alfabeetilises järjestuses. See eeldab sõnade leidmisel ning selgituste lugemisel kindlasti õpetajapoolset abi. Ainekavas on ette nähtud sõnastiku kasutamise õpetamine, st sõnastiku iseseisvat kasutamist ei tohi lastelt veel nõuda, seda oskust tuleb pideva töö käigus kujundada.

7. klassis püütakse saavutada jõukohaste originaaltekstide lugemine. Kuna 7. klassi õpilaste vanusele sobiva sisuga originaaltekstid on enamasti liiga pikad ning sageli ka keeruliselt sõnastatud, on autorid neid lühendanud ja keeleliselt lihtsustanud. Võrreldes varasemate klassidega on keelelist lihtsustamist siiski vähem, mõistmist püütakse saavutada pigem spetsiaalselt valitud sõnavaralise töö ja teksti analüüsi suunavate ülesannetega.

Kui 5. ja 6. klassi lugemik-tööraamatus domineerisid koduloolised palad, milles läbivaks tegelaseks oli Mart, tema pere ja klassikaaslased Kasesalu koolist, siis 7. klassis nimetatud tekstide osakaal väheneb. Oluliselt suuremat rõhku pööratakse ilukirjandusele (katkendid lasteraamatutest), teksti žanrite tutvustamisele ning tekstidest õppimisele (teabetekstid). Ainekavas määratletud õpitulemus – oskus žanreid teadlikult eristada – püütakse saavutada eriliigiliste tekstide lugemise ning nende tunnuste teadliku analüüsiga. Sel viisil kujuneb arusaam sellest, mis on rahvajutt, muistend, muinasjutt, näidend, naljand, mõistatus vms. Teabe leidmise oskust kujundatakse erinevate, igapäevases elus sageli kasutatavate tarbetekstide, teabetekstide, dialoogide ning intervjuude lugemise käigus.

Lisaks selgelt eristuvatele tekstiliikidele on tööraamatus kombineeritud tekste: ilukirjanduslikus palas olev lõik on sisuliselt tarbetekst, teabetekstis esineb jutustus jne. Arusaamist tekstiliikidest kujundavad ka tööülesanded, milles eri tekstitüüpe tuleb omavahel võrrelda või muuta üht liiki teiseks (jutustada luuletuse sisu, võrrelda muinasjuttu ja muistendit vms).

Valiku, missuguseid tekste klassis lugeda, kui palju ja mis tööülesandeid täita, teeb alati õpetaja, sest tema tunneb oma klassi, saab arvestada konkreetseid olusid, päevaprobleeme. Tööraamatus on katkend M. Keräneni raamatust „Varastatud oranž jalgratas”, mille tegevus toimub Tartus. On mõistatav, et tartlased saavad seda pala lugedes kasutada teistsuguseid töövõtteid, lisada praktilisi ülesandeid. Nemad loevad seda teistsuguse kaasaelamisega kui need lapsed, kes Tartus pole käinud ja raamatus kirjeldatud piirkonna – Supilinna – olusid ei tunne. Põnevust peaks see lugu pakkuma aga kõikidele lugejatele.

Huvi tekitamiseks on alati soovitatav kasutada lugemiseks päevakajalisi, lapsi köitvatel temadel kirjutatud artikleid, kuulutusi ja reklaame, hinnates kriitiliselt nende sisulist ja keelelist jõukohasust ning vajadusel materjali kohandades. Kui õpetaja kasutab täiendavat materjali, omakoostatud töölehti vm lapsi köitvaid ning arendavaid ülesandeid, jäävad mõned palad (õpetaja valikul) tööraamatust lugemata. Sellest ei tohi lasta end heidutada. Lugemiku tekstide kohustuslik kiirlugemine ei õigusta ennast, pigem tuleks valida lapsi huvitav lugemisvara ja tegelda mõne tekstiga süvendatult. Lugemiku materjal annab võimaluse tekstide ja ülesannete kasutamiseks vajalike õpitulemuste saavutamise eesmärgil. Klassis läbitöötamata tekstidest võib mõnda soovitada (mitte kohustada) koduseks lisalugemiseks. Tööraamatu lõpus olevaid nuputamisülesandeid tuleks samuti kasutada laste vastavat huvi ja võimeid arvestades.

Metoodilised soovitused lugemik-tööraamatuga töötamiseks tulenevad lihtsustatud õppekava lihtsustatud õppe rõhuasetustest 6.-7. klassis ning kerge intellektipuudega 7. klassi õpilaste psüühiliste protsesside ja kõne arengu omapärast. Tegemist on noortega, kelle puhul on eriti oluline õppekorralduse jõukohasus (ülesannete esitamine õpilase potentsiaalses arenguvallas ehk Vögotski järgi *lähima arengu tsoonis*). Tähtis on laste toetamine tegevuse kõikidel astmetel.

Tööraamatu ülesehitus, tekstide valik ja nende juurde kuuluvad tööülesanded võimaldavad õpetajal töötada, arvestades õpetamise **metoodika klassikalisi printsiipe** ning ühtlasi pidades silmas kerge intellektipuudega laste probleeme õppeülesannete sooritamisel, millest K. Karlep rõhutab eriti puudulikku orienteerumist ülesandes, puudulikku ettekujutust eelseisvatest osatoimingutest, oskamatus arvestada õppematerjali erisusi sama ülesande täitmisel, varemomandatud töövõtete stereotüüpset, konkreetset olukorda mitteamvestavat sooritamist ning puudulikku enesekontrolli (Karlep, 2012). Arvestatud on ka põhikooli riikliku lihtsustatud õppekava üldosas kirjeldatud **arengu- ja kasvatuslikke** ülesandeid. Lugemispalades kirjeldatavad juhtumised, tegelaste käitumine vm elulised situatsioonid võimaldavad korraldada klassis mitmeid arendavaid vestlusi ja arutelusid, siduda tegelaskujude käitumine konkreetsetes klassis toimuvaga. Huvi lugemise vastu tekib siis, kui loetu **seostub laste eluga**, kui lugejad saavad samastuda palade tegelastega. Ka õpetajatel on otstarbekas tööraamatus olevate ülesannete eeskujul koostada mõningaid täiendavaid ülesandeid, põimides neisse oma klassi õpilastega seotud fakte või juhtumisi.

Õppe süstemaatilisus, süsteemsus ja järjepidevus kindlustatakse muuhulgas ainetevahelise lõiminguga. Eesti keele lugemistunnis on oluline kujundada funktsionaalset lugemisoskust, mida on vaja kõikides teistes ainetes. Seetõttu tähtsustub siinjuures eriti teravalt töö tekstidega: endamisi lugemine, olulise või mingiks ülesandeks vajaliku teabe leidmine, märgistamine ja kasutamine. Vajalik on ka **konspekterimisoskuse** kujundamine, märksõnade väljakirjutamine, nende kasutamine teabe edastamiseks. **Kõnearenduslikus** töös jälgitakse oskuste, sh jutustamisoskuse kujunemise etappe. Süsteemsuse kindlustab ka töö vastavus ainekavale, milles järjepidevus ja õppetegevuse keerukuse järk-järguline tõus on rangelt fikseeritud ja oodatavate õpitulemustena klasside kaupa sõnastatud.

Õppija **aktiivsust** hoitakse tekstide valikuga – sisuliselt elulised või põnevad süžeed tekitavad motivatsiooni lugemiseks, markeerimine, joonimine vm praktiline tegevus hoiab õpilased aktiivsena. Aktiivset tegevust soodustab ka ülesannete piisav jõukohasus. Tuleb rõhutada, et nii liiga raske kui ka liiga lihtne ülesanne pigem kahandab kui tõstab motivatsiooni.

Ka lugemistunnis on vajalik mitmekesiste **näitmaterjalide** (näitlikustamise eri võimaluste) kasutamine. Tekstide juurde sobivad pildid on jätkuvalt aktuaalne teema, kuid lisada tuleb skemaatiline ja verbaalne näitlikkus tekstide analüüsimisel ja jutustamise toetamisel. Vajalik on visualiseerida analüüsi kõiki astmeid, ühistegevuses koostada jutustamiseks vajalik graafiline kava ning õpetada seda järgmistele ülesannete lahendamisel kasutama. Alati on soovitatav seostada erinevaid meetodeid ja vahendeid sõltuvalt õppeprotsessist ning laste oskuste tasemest. Verbaalsed võtted peavad tunnis vahelduma praktiliste ülesannetega ja seda püütakse tööülesannete järjestamisel ka jälgida. Samas ei peaks selline järjestus kammitsema õpetajat – ta võib ülesandeid oma klassi laste vajadusi arvestavalt kas ümber järjestada, mõningaid ära jätta või lisada, varieerida vastavalt olukorrale. Kindlasti tuleb lugeda sama teksti korduvalt erinevate ülesannetega, eri eesmärkidel. Tööülesannete sooritamine ei tohi põhineda määl.

Tekstide sisulisel valikul on arvestatud ka **õppekava läbivate teemadega**: elukestev õpe ja karjääriplaneerimine, tervis ja turvalisus. Tekstid võimaldavad lõimumist eri ainetega (loodusõpetus, inimeseõpetus, ajalugu, muusika) ja koostöö nende ainete õpetajatega on kindlasti vajalik. Tihe on lõiming **keeleõpetusega**: tööraamatu ülesannete täitmisel tuleb koostada liitlauseid õpitud mallide ulatuses, tuletada sõnu ning moodustada liitsõnu õpitud liidetega ning õpitud mallide ulatuses. Kirjalikes tekstides pööratakse esmatähelepanu tekstilooma probleemidele, kuid ühtlasi jälgitakse ka õigekirja ja kirjavahemärkide kasutamist.

Võib tekkida olukord, kus lugemispalas käsitletav materjal ületab mingil määral teise aine ainekava nõudeid, on sellest pisut ees (nt kaardi tundmine, ajaloolised sündmused vms). Sellisel juhul ei tohiks õpetaja teksti analüüsil laskuda liigselt detailidesse, oluline on pala kaudu luua aine teema käsitluseks foon ning anda mõningast eelinfot, mis soodustaks põhiaine materjali mõistmist ning omandamist. Samas on aineid, mille materjali käsitlemine peakski toetuma sellele, mida lapsed lugemistunnis on omandanud. Näiteks muusikaõpetuses õpitavate laulude sõnade käsitlusega luuletusena kindlustatakse laulusõnade lugemisoskus ning laulu sõnumi mõistmine. Koostöös muusikaõpetajaga tuleks leida laulud, mida planeeritakse esitada klassiõhtul või koolipeol ning mille sõnad tuleks lasta juba eesti keele aine raames pähe õppida (ainekava nõuab 2–3 luuletuse päheõppimist veerandis).

Käesoleva lugemik-tööraamatu tekstide ja ülesannete abil saab kujundada kõiki keele kasutamise osaoskusi – kuulamist, lugemist, jutustamist, kirjalikku tekstiloomet. Lihtsustatud õppe eesti keele ainekavas on fikseeritud aine sisu ja peamised rõhuasetused. Missuguste metoodiliste võtetega oodatavad õpitulemused saavutada, on jäetud õpetaja otsustada. Siiski on õpetajal oluline teadvustada, kuidas mingite õpitulemusteni jõutakse (järgides õpetamisel osaoskuste kujundamise süsteemi) ning valida võimalike töövõtete hulgast kõige efektiivsemad. Ehkki 7. klassi õpilastel on juba mingil määral õpioskused kujunenud, tuleb töös järjekindlalt arvestada nii **kõnearenduslikku kui ka korrektsioonilist printsiipi**.

Tööraamatus napib spetsiaalseid, teksti kuulamise baasil sooritatavaid ülesandeid. Neid tuleks õpetajal endal juurde mõelda või kasutada mõningaid tööraamatus olemasolevaid võtteid mitte lugemise vaid kuulamisülesandena. Sellised võtted suunavad tähelepanu pöörama suulisele kõnele ja selle tajule.

Kirjalike tekstide (sh lugemispalade) **iseseisev analüüs** lihtsustatud õppe 7. klassis pole lastele veel jõukohane. Teksti analüüsi oskuse kujundamiseks peaks õpetaja:

- uut pala lugema, seda kommenteerides või täiendavaid seletusi lisades,
- pärast tervikpala lugemist esitama sisutaastavaid küsimusi,
- innustama õpilasi esitama küsimusi klassikaaslastele, nendele vastama ning kontrollima antud vastuseid,

Sisulise analüüsi kõige viimane aste peaks olema küsimine endalt vaikselt lugemise käigus ja tõstatunud küsimustele tekstist vastuse otsimine. Seda kerge intellektipuudega lapsed 7. klassis veel ei suuda. Oluline on aga ka tekstide keelekasutuse (sõnastuse) analüüs. Lisaks sisulisele küsimusele ja vastusele tuleb tähelepanu pöörata sellele, mis sõnastuse/väljenditega analüüsitava teave tekstis kirja on pandud või mis sõnu/väljendeid vastamiseks kasutati või kuidas veel sama mõtet väljendada saab. Tegemist on metakeelelise analüüsiga, mille käigus teadvustatakse keelelise väljenduse olulisus.

Mitmed erilaadsed ülesanded sunnivad lapsi teksti mitmekordselt (iga kord erinevast vaatenurgast) lugema. 6. klassi üheks oodatavaks tulemuseks on küll ladus lugemistehnika, kuid ikka on veel ka 7. klassis lapsi, kelle elementaarne lugemisoskus on puudulik või liiga aeglane, et kogu tähelepanu loetava mõistmisele pöörata. Mitmekordne lugemine aitab neil lugemistehnikat parandada ja teksti mõtestatult tajuda.

Puuduliku taju ja piiratud kogemuste tõttu on lastel raske teksti baasil kirjeldatust täpset kujutluspilti luua. Sageli on tekstis palju mõttelünki, mille tõttu klassis ühiselt korraldatud teksti detailne analüüs on põhiidee mõistmiseks vajalik.

Piiratud on ka õpilaste tekstiloome, tõsised raskused esinevad tekstide jutustamisel. Vastavalt on tööraamatus mitmeid ülesandeid lausete ümbersõnastamiseks (muuteoperatsioonide sooritamiseks), mille käigus kirjaniku originaalteksti lausega väljendatud mõte antakse edasi lihtsamast sõnastusest (mõtet seejuures muutmata). Nimetatud oskust kujundavad korrektuurülesanded, milles on vaja osata paralleelselt jälgida sisu ning keeleliste väljendusvahendite kasutamist.

Töö lugemistundides peaks moodustama terviku. Tinglikult on selles aga eristatavad valdkonnad, mille kohta on ainekavas eraldi välja toodud oodatavad õpitulemused.

Suhtlemise ja suulise väljendusoskuse ning tunnetustegevuse arendamise valdkonnas lihtsustatud õppe 7. klassi lõpuks õpilane

- oskab küsida infot teistelt inimestelt;
- oskab hankida teavet tekstist õpetaja suunamisel,
- mõistab seisukohtade võimalikku erinevust suhtlemisel, selgitab oma seisukohti,
- orienteerub talle mõistetavate sündmuste ajalistes ning põhjuslikes seostes.

Nimetatud eesmärkide saavutamiseks harjutatakse lugemistunnis esitama küsimusi nii loetud pala kui ka täiendava teabe hankimise kohta. Teksti analüüsi käigus hinnatakse sündmust või nähtust eri vaatenurkadest (eri tegelaste seisukohast), kirjeldatakse sündmust oma ja teiste positsioonilt, õpetatakse oma arvamuse põhjendamist ning aktsepteerima oma arvamusega mitteühtuvaid seisukohti.

Suhtlemisel on konfliktide vältimiseks vajalik rahulikult reageerida agressiivsetele väidetele, arusaamatuste korral küsida täiendavat teavet. Tegelaste käitumisaktide analüüsimisel antakse õpilastele (lisaks tekstis kasutatule) valikuks mitmeid võimalikke sõnastusi, mille hulgast ühise arutelu käigus leitakse kõige otstarbekamaid ja suhtlemise eesmärgile kõige paremini vastavaid. Selleks kasutatakse tegelaste dialoogi analüüsi – näidatakse õpilastele motiivide tahan/vaja erisust:

- tahan (miks ütlen),
- selleks (milleks ütlen),
- kuidas ütlen.

Tegelaste käitumisaktide analüüsil (sh mitme teksti ulatuses) on soovitatav tegelasi rühmitada iseloomujoonte, ajaloolise tausta, käitumise, mõtete ja kavatsuste alusel. Tegelasakujude ja käitumisaktide hindamisel õpetatakse arvestama tegutsemise motiividega, tingimustega, tulemuste sõltuvusega olukorrast jne. Antud hinnanguid põhjendatakse lähtuvalt käitumismotiividest ja tulemustest (mis oli eesmärk, mis tegelikult juhtus, kui soovid täitusid, siis miks, ei täitunud – miks).

Üks osa suhtlemise ja suulise väljendusoskuse kujundamises on poiste ja tüdrukute suhtlemine, adekvaatne kontaktiloomine ja jätkamine, häbematuses ning valehäbit hoidumine. Tähelepanu pööratakse teiste ja oma käitumise otstarbekuse hindamisele sõltuvalt eesmärkidest, tunnetest ja tingimustest.

Lugemistundides harjutatakse ka teabe valikulist hankimist pikema(te)st teksti(de)st, teabekirjandusest või mitmest teabeallikast, tutvutakse Interneti ja meedia võimalustega.

Tekstide abil kujundatakse sündmuste ahela põhjus-tagajärg seoste mõistmist (sh käitumisaktide järgnevus, üheaegsus, erinevad eesmärgid ja tingimused), eristades ühiskondlikke ja looduslikke põhjus-tagajärg seoseid.

Lugemine ja orienteerumine tekstis

Juhtiv lugemisviis lihtsustatud õppetase 7. klassi õpilastel peaks olema süntagmaatiline lugemine.

Lugemistehnika osas ja tekstimõistmise seisukohast on ootuspärane, et 7. klassi lõpetaja

- loeb jõukohast võõrast teksti kõne tempos,
- loeb õpitud teksti ladusalt mõningase ilmekusega,
- täidab endamisi lugedes sisulisi ja keelelisi ülesandeid,
- rakendab õpetaja juhendamisel temaatilist lugemist,
- iseloomustab tekstis kirjeldatud tegelasi plaani järgi, oskab neid rühmitada, teadaoleva(te) tunnus(t)e alusel.

7. klassis loetakse sisult ja keeleliselt jõukohast **uut lugemispala veel** häälega võimalikult kõne tempos. Üha suureneb aga tekstiga tutvumisel lõikude kaupa endamisi lugemise osakaal mingi ülesande täitmiseks. Kui klassis on väga erineva lugemistasemega õpilasi, siis tuleb õpetajal rakendada nendele individuaalseid ülesandeid lugemistehnika lünkade kõrvaldamiseks, ladususe ja ilmekuse harjutamiseks, lugemistempo teadlikuks muutmiseks.

Teksti peamõtte või allteksti mõistmiseks vajalike sõnade tähendust tuleb selgitada kas enne lugemist või paralleelselt lugemisega. Head on sellised töövõtted, mis suunavad õpilasi lugemise käigus ise neile võõra tähendusega sõnu märgistama. Sõnade tähendust analüüsitakse ühiselt, pööratakse tähelepanu mitmetähenduslikkuse võimalusele ja konkretiseeritakse tähendus kaastekstis vastavalt lause ja/või lõigu mõttele. Analüüsitakse ka piltlikke väljendeid, võrdlusi, metafoore, arhaisme. Õpetajal tuleb otsustada, mis ulatuses analüüsitud sõnu aktiivselt kasutatakse, missugused võivad jääda passiivse mõistmise tasemele. Passiivselt peaksid lapsed omandama näiteks mitmesugused arhailised väljendid või vanaaegsete esemete nimetused, mida eriti rohkesti esineb O. Lutsu jutustustes.

Teksti analüüsimisel harjutatakse õpetaja juhendamisel eri mõistmisstrateegiatega rakendamist: leitakse mõtteseoseid lausete ja lõikude vahel. Täpsemat teavet tekstide mõistmiseks vajalike strateegiatega kohta ning häid ideid strateegiatega rakendamiseks saab K. Karlepi raamatust „Kõnearendus“, Tartu, TÜ Kirjastus, 2003.

Tekstis orienteerumiseks on heaks võtteks valiklugemine, millega õpilased juba varasemast ajast tuttavad on. 7. klassis läheb valiklugemine järk-järgult üle temaatiliseks lugemiseks: sõnade ja lausete leidmine lõigust, mingit teemat kajastavate lõikude leidmine ühe (või ka mitme) teksti ulatuses (mitme lause või lõigu leidmine ühe ülesande põhjal). Väga vajalik oskus on igapäevases elus konspekterimise ja märkmete tegemise oskus.

Konspekterimist käsitletaksegi kui kõnetegevuse eriliiki, mille käigus tehakse kirjalikke märkmeid, et neid hiljem mingil eesmärgil (harilikult mälutoena) kasutada. Kuna kirjepandud märkmete edasise kasutamise eesmärgid võivad olla väga erinevad, on ka konspekterimine võimalik väga erineval viisil. Lisaks kõigele tehakse märkmeid enda jaoks ja isiklikuks kasutamiseks, mistõttu tuleb õpetajal arvestada ka õpilase õpistiili, vajadusi, oskusi. Konspekterimise oskus kujuneb valik- ja temaatilise lugemise käigus, kui õpetaja suunab õpilasi märgistama teavet tekstis, vastama küsimusele/korraldusele tekstist täpselt loetud lausega, väljendama lõigu või teksti mõtet oma sõnadega, leidma ja tähistama/ autoritekstist välja kirjutama kokkuvõttele ja/või alltekstile viitavaid keeleüksusi. Noorematel või raskema puudega lastel võib lisaks põhiraskusele (teksti mõistmine ja olulise teabe eristamine) konspekterimist raskendada ka puudulik õigekiri või kirjatehnilised oskused, sest märkmeid tuleb teha kiiresti ja sellisel viisil, mis oleks kirjutajale endale hiljem loetav ning teatud tegevuses kasutatav.

Ehkki konspekterimise õpetamise põhiraskus jääb lihtsustatud õppe 8. ja 9. klassi, on 7. klassis vajalik selleks eeltööd teha. Heaks võtteks on osutunud lünktekst, mille täitmiseks on vaja originaaltekstist sõnad/väljendid leida ja siis lünka kirjutada. Vanemates klassides enam (lünk)teksti ees pole, märksõnade/märkmete kirjutamiseks tuleb õpilasel endal iga kord leida otstarbekas paigutus. Lünkteksti võib esitleda ka kui konspekti malli, mille abil saadakse 7. klassis kokkuvõtlik jutustus. Suhteliselt lihtsam on konspekterimist harjutada kirjaliku teksti tajumisel, sest see võimaldab mitmekordset töötlust ja parandamist teksti kaasabil. Märkmete tegemine suulise kõne tajumisel on keerukam, selle õpetamist tuleks alustada etteantud konspekti täiendamisest/täpsustamisest.

Tuleb märkida, et konspekterimine ei pruugi olla vaid verbaalsete (sõnaliste) märkmete tegemine, selleks saab suurepäraselt kasutada ka mitmesuguste jooniste, skeemide, graafikute koostamist teksti lugemise käigus.

Jutustamisoskuse arendamiseks koostatakse kas graafiline või verbaalne kava esialgu ühistööna klassis. Õpetaja võib olenevalt klassi õpilaste oskuste tasemest joonise või kava põhiskeemi lastele kätte anda, ühiselt leitakse ja kirjutatakse sellele tegelasi iseloomustavaid sõnu, tugisõnu ja sõnaühendeid. Sageli kombineeritakse lihtkava ja jooniskava, harjutatakse kava kasutamist jutustamisel sõltuvalt jutustamise alaliigist (tekstilähedane valik- ja temaatiline jutustamine, kokkuvõtlik jutustus, jutustus tegelase seisukohalt, jutustus grammatilise ülesandega vm). Head efekti annab järeltöö õpilaste jutustusega: jutu täiendamine lugemiku tekstile toetudes, jutu sisu täpsustamine, lühendamine, sõnastuse parandamine või täpsustamine.

Mina-vormis jutustust hinnatakse lähtuvalt tegelase eesmärkidest, mõtetest ja tunnetest. On teada, et sama sündmus või juhtum elus võib eri tegelaste vaatenurgast paista erinevalt. Need erisused peavad kajastuma ka tegelaskuju mina-vormis jutustuses.

Suhteliselt raske jutustamise alaliik on **kirjeldus**, sh looduskirjeldus. Kui õpetaja nõuab õpilastelt mingi nähtuse või objekti kirjeldamist, tuleb tal teadvustada ka neid oskusi, mida õpilane peab omandama ja rakendama, et vajadusel õpilast toetada. Vajalik on teada,

- mille poolest erineb kirjeldus tavalisest jutustavast tekstist,
- kuidas kujundada/arendada kirjelduse koostamise oskust,
- missuguste raskustega lapsed seejuures kokku puutuvad,
- missuguseid töövõtteid kasutada, kuidas lapsi abistada.

Kirjelduste koostamise baasiks on võrdselt olulised nii detailne kujutus objektist, oluliste/ebaoluliste tunnuste väljatoomine, sõnade valik, info jaotamine lausete vahel ja lausete koostamine, järjestamine kui ka sidumine terviktekstiks. Kui kirjeldus tuleb koostada kirjalikus vormis, lisandub kirjaliku kõne lause/teksti spetsiifika. Seega laps peab objekti kirjeldades samaaegselt analüüsima nii keskkonna nähtust kui ka tegelema keeleüksustega. Nii korrektses verbaalses väljenduses puudulik kujutus kui ka valesti valitud keelelised vahendid täpse kujutluspildi väljendamiseks annavad lõppkokkuvõttes ebaõige tulemuse.

Kirjelduse kui teksti **koostamisel** tuleb lapsel läbida järgmised etapid:

- ♦ materjali valik ja järjestamine (kirjeldustes on info edastamise järjekord suhteliselt vabam kui jutustavas tekstis, teatud normid kehtivad aga siingi),
- ♦ info jaotamine lausete vahel,
- ♦ lausete koostamine,
- ♦ lausete seostamine tekstiks,
- ♦ teksti produtseerimine (suuliselt või kirjalikult).

On alusetu loota, et lapsed suudavad kõiki nimetatud etappe koheselt sooritada. Õpiraskustega lapsed vajavad etapiviisilist õpetust, st eraldi töövõtteid iga oskuse kujundamisel ning hiljem nende tervikuks liitmisel. Kui õpetajal on olemas arvutikasutamise võimalus tunnis, oleks laste huvi tõstmiseks otstarbekas koostada teabekaart, seda täiendada ja muuta Interneti *bubble.us* keskkonnas, lisades kaardile töö käigus vajalikke ja sobivaid tunnuseid ning väljendeid.

Loomulikult on lihtsam kirjeldust koostada, kui kirjeldatav objekt on lastel tajuväljas, kuid 7. klassi õpilastele on sobivam tunnuste ja omaduste leidmine tekstist ja nende fikseerimine ning rühmitamine teabekaardile.

Lisaks teabekaardi võttele (tuntud ka „ämblikuna“ koolitunnis) on heaks abivahendiks mitmesugused tabelid, graafikud, joonised, skeemid, st skemaatiline näitlikkus, mis aitab tekstist saadud teavet organiseerida. Nimetatud näitlikustamise efektiivsus tuleneb kerge intellektipuudega õpilaste mõtlemise arengust – kui juhtivaks on kaemuslik-praktiline või kaemuslik-kujundiline mõtlemine, siis peab töö, sh teksti analüüs, olema korraldatud tajutaval viisil ning võimalusel seotult materialiseeritud tegevusega.

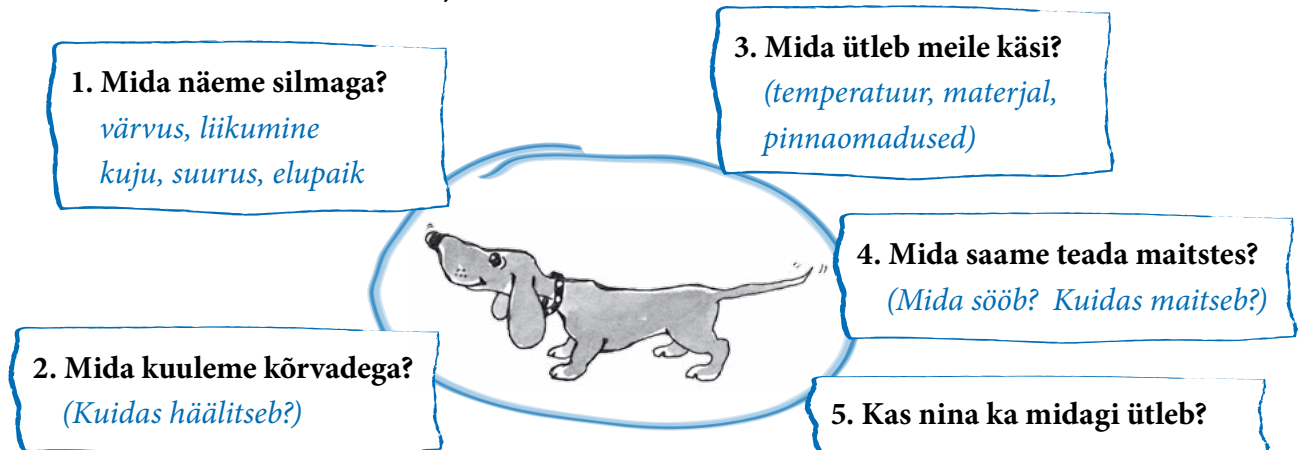
Kirjelduse koostamise tüüp-plaani pole lugemik-tööraamatus sellisel kujul kasutatud, aga õpetaja saab (ja peabki) võtteid ja vormistusi varieerima. Soovitada võiks ka sellist vormistust, milles on järgitud teksti struktuuri: sissejuhatus, teemaarendus, kokkuvõte. Teemaarenduses esitatakse objekti/nähtuse tunnused rühmitatult selle järgi, millise meelega abiga infot on saadud.

Kirjelduse koostamise standardplaan (skeem)

Sissejuhatuses esitatakse mõne lausega kirjeldatava objekti/olendi määratlus.

Kes/Mis see on? Mis liiki/tüüpi kuulub?

Põhiosas näidatakse ära, mida kirjeldatakse.

Kokkuvõtteks Hinnang: *Kas objekt meeldib/ ei meeldi mulle?*
Kas see on kasulik/kahjulik? Kellele?

Kui skeemi kõrvale lisada tekstist leitud sõnasedelid/väljendid, siis muutub kirjelduse koostamise skeem omamoodi kombineeritud näitvahendiks, milles on tihedalt seotud kaemuslik-kujundiline (pilt), skemaatiline ja verbaalne näitlikkus. Hilisemas töös võib verbaalset abi anda ka mingis teises vormis. Klassist klassi peaks muutuma osutatava abi vahetõde: väheneb kaemuslik-kujundilise ja suureneb verbaalse materjali osakaal skeemil.

Heaks kokkuvõtteks tajutud tunnuste süstematiseerimisel on ka tabeli vorm:

Objekt (pilt või sõna)	Tajutav		Tunnus	
	suurus	kuju	värvus	maitse

Samad probleemid tõstatuvad, kui õpilased hakkavad iseloomustama tegelasi. Omadussõnade nimetamisest üksi ei piisa, vaja on laused omavahel siduda, et tekiks sidus ja terviklik jutustus. See on aga kirjelduse kui tekstiliigi koostamisel üks suuremaid raskusi. Kerge intellektipuudega õpilaste kognitiivse arengu puudujäägid piiravad tunnuste tajumist, kõne alaareng raskendab õigete ja täpsete väljendite leidmist ning lausete sidumist.

Nimetatud probleemide teadvustamine võimaldab õpetajal ennetada raskusi ning vajalikul määral lapsi abistada. Kirjelduse koostamisel on heaks abivahendiks lauseid alustavate sõnade/väljendite esitamine valikuks.

Tegelasi saab iseloomustada nii välimuse kui ka käitumise alusel. Kuna välimuse, st tajutavate tunnuste alusel kirjeldamine on lihtsam, tuleb sellest iseloomustuse koostamise õpetamisel alustada.

Lihtsamate tekstide puhul õpitakse teksti laiendama, tuletama ja lisama puuduvat teavet, seda kas oletades, mingitele tekstis väljaõeldud faktidele tuginedes järeldusi tehes või mingist muust teabeallikast lisa otsides.

Suulise jutustamisega paralleelselt hakatakse õppima ka kirjalikku tekstiloomet. Ühiselt koostatud kava alusel ja abiks olevatele keelevahenditele toetudes harjutatakse lühikeste tekstide tekstilähedase kirjaliku ümberjutustuse koostamist. Ümberjutustuse õpetamiseks on tööraamatus mitmed lünktekstid. Nende kasutamise eeliseks on see, et tunnis on tekst ühiselt loetud ja analüüsitud. Kuid vahel võib õpetaja otsida ka lisamaterjali, et ümberjutustuse koostamist lastele õpetada. Silmas tuleb pidada, et teksti pikkus ei tohiks oluliselt ületada klassi kirjaliku töö mahuks soovitatud sõnade arvu. Sobivaid tekste leiab kogumikust *Eripedagoogika* nr 30, Logopeedia ja emakeel, 2008.

Järeltöök tekstiga sobivad alati laste endi koostatud jutustused. Nimetatud kogumikus on kaheksa lapse tööd, kõik kirjutatud teemal *Pesakast*. Tööd sobivad analüüsimiseks: mitte õigekirja, vaid tekstiloomise seisukohalt. Kirjaliku ümberjutustuse vigade analüüsiks on kasulik lugeda ka K. Plado artiklit „Mida teha ümberjutustusega“? kogumikus *Eripedagoogika*. Logopeedia ja emakeel 3, 2002.

Ilukirjandusliku jutustuse käsitlemisel 7. klassis on otstarbekas **teemasse sissejuhatuseks** korraldada õpetaja poolt suunatud vestlus, mille käigus toimub eelteadmiste aktiveerimine ning mida saadab eesmärgipäraselt valitud näitlikkus. Kui tekst, mida lugema hakatakse, on katkend raamatust, siis tuleks kindlasti tutvustada raamatut ennast, meenutada sama kirjaniku teisi teoseid või filme, mis on tema raamatute põhjal tehtud.

Kindlasti on vajalik luua taust nendele tekstidele, milles räägitakse ajaloolistest sündmustest. Õpilastele on ajalooline juba see aeg, mil nende vanemad olid noored. Ei tohi unustada aega, mil Eesti kuulus NSVL koosseisu ja tõmmata paralleele eluga siis ja praegu.

Looduslooliste palade juures tuleb õpetajal otsida seoseid konkreetse paiga oludega, leida võimalusi õppekäikudeks, koostöös teiste ainete õpetajatega lõimida õpe, korraldada õuesõppe tunde ja kasutada teisi aktiivõppe meetodeid.

Kui palas on teksti mõistmiseks vajalikke, kuid lastele tundmatuid väljendeid, on otstarbekas enne teksti lugemist selgitada nende tähendust, õppida hääldama võõrkeelseid sõnu või võõrapäraseid nimesid.

Loetava palaga **esmase tutvumise** eesmärgil saab korraldada erinevat lugemist. Vajalik on kevadeks jõuda selleni, et uut teksti loevad õpilased, seejuures mõned lihtsamad lõigud loetakse vaikselt. Vaikne lugemine (piiratud mahus) korraldatakse ülesandega lugemisena (lugemise käigus tuleb otsida vastust esitatud küsimusele). Õpetajal on alati otstarbekas lugeda teksti olulisemaid lauseid/lõike, et nendes väljendatud mõte selgemini väljenduks.

Esmane lugemine peab looma üldise kujutluspildi olukorrast või sündmusest, millest tekstis jutt oli. Lugemise järel on õpetajal tarvis esitada lastele ka küsimusi, mille abil teadvustatakse n-ö situatsiooni raamistik, konstrueeritakse üldine kujutluspilt. Selliseid küsimusi, millele vastus on tekstis olemas, nimetatakse sisutaastavateks küsimusteks ja nendele vastavad õpilased esialgu mälu

järgi. Kui vastused on ebatäpsed või valed, on see hea alus teksti korduva lugemise ja põhjalikuma analüüsi motiveerimiseks. Kindlasti ei tohi aga selliste küsimustega piirduda, vaid vaja on teksti lugeda mitmeid kordi ning esitada analüüsi eesmärgil varieeruvaid küsimusi ning korraldusi.

Küsimuste esitamisel peab õpetaja ise eristama küsimust kui psühholoogilist kategooriat ja küsilausest kui grammatilist nähtust ning suunama ka õpilasi nende vahel vahet tegema. Küsimus esitatakse enamasti küsilausest kasutades ja selle eesmärgiks on sellelt, kelle käest küsitakse, midagi teada saada. Teksti analüüsimisel õpetaja selliseid küsimusi õpilastele ei esita. Õpetaja teab vastust, seega on küsimuste esitamisel eesmärgiks suunata õpilased teadvustama mingit situatsiooni, täpsustama probleemi või ka saada tagasisidet tekstimõistmise kohta. Küsimuste esitamisel peaks jälgima ka küsimuste keerukust. Lihtsamad on alati need küsimused, millele saab vastata *jah/ei*-vastusega. Need on *kas*-küsimused. Suhteliselt lihtsad on ka nn alternatiivküsimused, mille puhul lastele on ette antud valik: kas nii või naa.

Keerukamate küsimuste hulka kuuluvad sellised, mille puhul on vaja täpsustada sündmuste toimumise aega, kestvust, järgnevust, seost teiste sündmustega jne. Ajaliste seoste õige määratlus annab aluse ka põhjuslike seoste väljatoomiseks. Sageli eksivad lapsed põhjuse (*miks?*) ja eesmärgi (*milleks?*) küsimusele vastamisel. Igapäevaselt on levinum põhjusliku seose otsingut näitav küsimus *miks*. Eesmärgiseoseid kasutatakse kõnes harvem ja see muudab ka eesmärgiseoste analüüsi raskemaks.

Teksti korduva lugemise etapil 7. klassis on tähelepanu all küsimuste esitamise oskuse kujundamine. Õpetajal on otstarbekas küsimuste esitamine õpilaste ülesandeks teha. See eluliselt vajaliku oskuse kujunemine vajab toetust ja abi. Lugemik-tööraamatus on mitmeid ülesandeid, milles lastel tuleb moodustada küsilauseid ja neid siis küsimustena kaaslastele esitada. Küsilause moodustamisega võivad õpilased toime tulla, kuid see ei kindlusta veel küsimuste esitamise oskust teabe hankimiseks. Heaks abistavaks töövõtteks on seejuures küsisõnade andmine valikuks, küsimuste ja vastuste sobitamine, küsimuste ja keeleüksuste sobitamine, küsimuse alustamine või alguse ja lõpu sobitamine, küsimuste rühmitamine etteantud tunnuste alusel. Selline töö saab tunnis võimalikuks aga alles **korduva lugemise ja analüüsi** etapil. Seejuures analüüsi peamiseks võtteks on soovitatav kasutada valiklugemist.

Teksti esmasele lugemisele ja pedagoogi suunavatele kommentaaridele järgneb sündmuse stseenide järjestuse, kirjelduse puhul tunnuste ja omaduste valdkondade teadvustamine.

Tekstide mõistmine ja varjatud teabe tuletamise oskus sõltuvad õpilase (eel)teadmistest. Peamised teksti mõistmiseks vajalikud **osaoskused** on alljärgnevad.

- Loetud lausete tähenduse ja mõtte mõistmine (**propositsioonistrateegia** rakendamine). Reaalselt tähendab see lause analüüsi, mille abil kindlustatakse lauses oleva teabe täpne mõistmine. Vajalik on sõnade leksikaalse ja grammatilise tähenduse täpsustamine. 7. klassis võivad õpilased lause üldist tähendust mõista, kuid tähelepanu vajavad nn vabad laiendid.
- Lause tähenduste ja mõtete seostamine ning ühendamine tervikuks (**lokaalse sidususe** strateegia rakendamine). Küsimus esitatakse nii, et vastuseks tuleb siduda kaks (või enam) lauset. Õpetajal on vaja õpilaste tähelepanu pöörata mitte ainult vastuse õigsusele, vaid ka sellele, kuidas nad õige vastuse said, missuguseid lauseid lugesid, mitmest lausest (või

keerukamatel juhtudel ka mitmest lõigust) tuli vastuseks vajalikku teavet otsida jne. Töö algetapil, kui lastele töövõte veel võõras on, tuleb esitada küsimusi kahe kõrvuti asetseva lause kohta. Edaspidi tekstiosa maht, kust infot leida ja siduda, suureneb.

- Tekstis kirjeldatud sündmuse kujutamine skeemina (**visualiseerimisstrateegia** rakendus) aitab luua sündmuste ajalist plaani ning paremini mõista põhjuslikke seoseid toimunud sündmuste või tegelaste käitumise vahel.
- Tekstis puuduva teabe tuletamine (**produktioonistrateegia** rakendamine) eeldab oskust tekstist saadud teavet oma olemasolevate teadmiste ja kogemustega siduda ning vajalikke järeldusi teha. Teksti analüüsi ajal peaks õpetaja järjekindlalt nõudma õpilastelt põhjendusi – *Miks sa nii arvad?, Mille põhjal sa sellise järelduse teed?, Kas on teisi võimalikke vastuseid?* jne. Töö on vajalik, sest tekstides on alati sellist teavet, mis ei ole otsesõnu välja öeldud, kuid on teksti mõistmiseks vajalik ja öeldu põhjal tuletatav (nt: Rohelusse uppuval tänaval kõndis ... – *Mis aastaajal tegevus toimub? Millest sa seda järeldad?* Vastamiseks peab laps siduma oma kogemuse: suvel on tänavate ääres kasvavad lehtpuud rohelised).
- Tekstis kasutatud keeleliste väljendusvahendite täpne mõistmine (**metakeeleline strateegia**). Küsimused on suunatud keeleliste väljendusvahendite kasutamise teadvustamiseks (nt *Mis sõnadega on kirjeldatud? Mis sõna väljendab? Mis sõna(vorm) seda näitab?*).
- Tekstis orienteerumine.
- Teksti peamõtte leidmine või sõnastamine.
- Allteksti ehk varjatud mõtte mõistmine.

Korduval lugemisel lõikude kaupa püütakse kindlustada nimetatud osaoskuste kujunemine: õpilasi suunatakse analüüsima lauseid ja lausetevahelisi seoseid, tuletama tekstis puuduvat (sõnastamata) teavet, märkama mõistmiseks olulisi keeleüksusi (sõnu, sõnaühendeid, osalauseid), kirjeldama tekkivaid kujutlusi.

7. klassi lugemik-tööraamatus on palju **dialoogina** esitatud tekste. Tutvustatakse uut tekstiliiki – näidendit, suunatakse lapsi põnevama süžeeaga tekste dramatiseerima. Enne dramatiseeringuid tuleb luua arusaam tekstist, sh analüüsida tegelastevahelist vestlust. Kirjaliku dialoogi analüüsimiseks rakendatakse **pragmaatilisi strateegiaid**. Õpetaja abiga analüüsitakse kirjeldatud suhtlussituatsiooni, määratletakse dialoogis osalejate rollid, teadvustatakse (tegelikult oletatakse) nende tegelikud soovid (mida tahab), kavatsused (eesmärk ja strateegia), ütluste otsene ja kaudne (pragmaatiline) tähendus.

Tööd alustatakse algklassides, kuid siiski peaks õpetaja veel 7. klassiski abistama ütluse eesmärgi sõnastamist, andma lastele selleks valikuks määratlusi. Õpetaja võiks ühtlasi esitada ka hargnenud interpretatsiooni näidiseid. Dialoogis kasutatud repliike on võimalik interpreteerida kõneleja ja kuulaja/ erinevate kuulajate seisukohalt.

Suunavate küsimuste ja ülesannete abil täpsustatakse suhtlussituatsioon, määratakse kasutatud keelelised väljendusvahendid. Analüüsi suunates tuleb tähelepanu pöörata kaudsetele ütlustele, mille semantiline ja pragmaatiline tähendus erinevad oluliselt. Vajalik on fikseerida kujutlused, verbaalne teave, suhtlejate emotsioonid ja hoiakud.

Harjutatakse erinevate väljendite valikut sõltuvalt suhtlemissituatsioonist ning oletatakse, mis võib ühe või teise väljendi kasutamine kaasa tuua. Vajalik on käitumisaktide hindamine, konfliktide reguleerimist soodustavate ütluste valik. Nimetatud töövõtted ei ole lugemispalade analüüsil väga levinud, kuid suhtlemisostkuste arendamiseks väga efektiivsed. Kuna kõiki sedalaadi ülesandeid pole võimalik tööraamatusse panna, on õpetajatel vajalik suhtlemist teadvustavaid küsimusi klassis korraldatud aruteludes siiski esitada, sidudes need võimalusel klassi õpilaste juhtumustega.

Korduva lugemise etapil on vajalik ka sõnavaraline töö. On teada, et kerge intellektipuudega lapsed kasutavad oma kõnes vähe tunnuseid ja omadusi väljendavaid sõnu ning võivad olla raskustes ka nende mõistmisel. **Omadussõnade** mõistmine ja kasutamine on vajalik nii kirjelduste lugemisel ning mõistmisel kui ka nimetatud tekstiliigi koostamisel. Omadussõnade kasutamine tugineb aga vaatlusostkusele ning taju täpsusele, tunnuste teadvustamisele. Lisaks tekstis väljaöeldule võib õpetaja väljendeid valikuks juurde pakkuda. Efektiivne ning lastele meelepärane võte on tegelaste ja nende iseloomustamiseks kasutatud väljendite sobitamine, mittevastavuse märkamine ja parandamine.

Lisaks tekstis kirjeldatud sündmuste analüüsile tuleks tähelepanu pöörata ka tegelaste **tunnetele**: *mida keegi tundis, kui nii juhtus? Mida võis mõelda üks või teine samas olukorras?* Tunnete ja emotsioonide analüüs ja hinnang saab võimalikuks tunni lõpuosas kinnistaval etapil sisu **kokkuvõtet** tehes või ilukirjandusliku teksti puhul ka allteksti sõnastades. Paljud põhikooli kirjandusõpetajad on teksti peamõtte sõnastamise soovitusel mõnikord selget vastuseisu ilmutanud, väites, et kõikidel lugejatel on õigus oma emotsioonidele ja järeldustele. Loomulikult ei tohi kellelegi oma arvamusi vägisi peale suruda, kuid ilma selliste kokkuvõteteta jääks intellektipuuetega lastel emotsioon sageli üldse saamata ning vajalikud järeldused tegemata.

Loetud tekstist kokkuvõtte tegemine ei tohiks toetuda vaid sellele, mis lugemisel ja eelneval analüüsil meelde on jäänud. Igati õigustatud on ülesanded, mis nõuavad teksti korduvat lugemist, st on seotud tekstiga. Hea võte on **valiklugemine**. Valiklugemise ülesanded kogu teksti ulatuses on suunatud lühikese sisukokkuvõtte ning ilukirjandusliku teksti puhul ka varjatud teabe sõnastamisele. Ka 7. klassis on õpetajal vaja innustada lapsi oma mõtteid väljendama, kuid seejärel on tõenäoliselt vajalik õpilaste sõnastust täiendada ja konkretiseerida.

Kerge intellektipuudega lastel on vahel keeruline mõista teise tundeid, teha järeldusi näoilme või kehakeele alusel. Isiklikud emotsioonid on aga väga olulised. Tekstide lugemisel tuleks suunata lugejaid valima sobivat tooni ning kiirust. Oluline on näidata meeolelu edasiandmise võimalusi sõnadega, aga ka ilmekusega (sama teksti erinev lugemine).

Ettevaatlik tuleks sisu peamõtte väljatoomisel või kokkuvõtte tegemisel olla vanasõnade kasutamisega. Kerge intellektipuudega õpilaste jaoks võib see olla tühi sõnastus, mille sügavat sisu ei ole nad suutelised mõistma. Kuna vanasõnad on üldistused, tuleb need seostada konkreetsete tegevusaktidega loetud palast või laste elust.

Jutustamine. 7. klassis on peamiseks jutustamise viisiks veel tekstilähedane (vahendatud) jutustamine ja jutustamine oma kogemusest (vahendamata tekstiloomes). Mõlema jutustamisostkuse kujundamiseks tuleb arvestada jutustamiseks vajalikke osaostkusi ja neid õpetada sooritama: materjali kogumine ja valik, materjali loogiline järjestamine, teabe keeleline väljendamine, jutustuse realiseerimine.

Teksti analüüsil tähtsustuvad teabe järjestamine ja sõnavara variatiivne valik, lausungite seostamine. Teksti mitmekordsel taastamisel on oluline muuta abivahendeid ja varieerida sõnastust. Sobivateks abivahenditeks on skeemid koos tugisõnadega (sh ka lauseid siduvad sõnad ning küsisõnad). Jutustama õpetamisel tuleb õpetada lapsi kava (sh graafilist kava) koostama ja seda jutustamisel kasutama. Õpetada ja harjutada tuleks sõnastuse varieerimist, järeltööd tekstiga. Sel eesmärgil on tööraamatus mitmeid laste koostatud tekste, mida võrrelda, mille baasil teadvustada tekstilooime vigu ning neid vajadusel parandada.

Tekstide juurde **esitatud ülesanded** tööraamatus lähtuvad üldjuhul eesti keele õppe rõhuasetustest 7. klassis ning oodatavatest õpitulemustest (www.hm.ee/). Tööjuhistes kasutatakse variatiivseid sõnastusi, kuid keerukamate ülesannete sooritamiseks vajalikud juhendid esitatakse töösammude kaupa: *Loe! Leia! Märgista! Kirjuta välja ja täida lüngad!* Rohkem suunatakse kasutama graafilisi abivahendeid.

Arendatakse koostööoskusi kaaslastega. Selleks korraldatakse ühistegevusi, mille käigus antakse kaaslastele soovitusi, leitakse ja parandatakse eksimusi. Harjutatakse ülesannete esitamist kaasõpilastele.

Kõnearenduslikke eesmärki täidab sõnavaraline töö: **sõnavara** laienemine, sõnatähenduste täpsustumine, uute semantiliste seoste loomine sõnade vahel tõstab keelekasutuse osakaalu tunnetustegevuses. Õpetamisel pööratakse tähelepanu omadussõnadele: tähenduse täpsustamine/diferentseerimine, rakendamine laiendina. Suunatakse enamlevinud sõnamoodustusmallide omandamist, sõnavormide rakendamist erinevates tähendustes, sõnade mõistmist ja kasutamist ülekantud tähenduses. Kõnearenduse seisukohalt peetakse oluliseks, et õppija oskaks muuta **lause** kontekstisidusaks. Suunavate abivahenditena kasutatakse skeeme. Õpilaste tähelepanu pööratakse lauseid ja lauseosi siduvate sõnade tähendusele ning sõnajärjele. Õpilaste iseseisvuse suurendamiseks esitatakse ülesanded lähtuvalt teksti mõistmise strateegiast ja jutustamise liigist, arvestatakse lapse tekstianalüüsi oskuse kujunemise etappi.

Tekstis **orienteerumiseks** lisandub valiklugemisele temaatilise lugemise õppimine, mis on ühtlasi eeldus temaatiliseks ja tegelase nimel jutustamiseks.

Alustatakse kirjaliku ümberjutustuse õpetamist, mis esialgu vajab detailset etappide kaupa suunamist. Kirjutatud tekst loob järeltöövõimalused sisu ja sõnastuse puudujääkide leidmiseks ning parandamiseks, sh lausete muutmist kontekstisidusaks (sõnajärje muutmine, samaviiteliste sõnade kasutamine jms).

Kui 6. klassis õpiti koostama lihtsamaid **tarbekirju** (kirjalik teade, õnnitluskaardid sünnipäevaks) ja nende vormistamist nii paberil kui ka arvutis, siis 7. klassi õppematerjalis on tööülesandeid samade oskuste kinnistamiseks. Lisanduvad kirjad omastele, sõpradele, laieneb õnnitluskaartide saatmise temaatika, keerukamaks muutub nende vormistamine. Õpitakse koostama kutset, jõulusoove, teateid vanaemale jne. Seejuures toimub õpe koostöös kunsti- ja tööõpetusega.

Luuletus on teksti eriline vorm, värsistatud kõne, mille tunnuseks on rütmil põhinev struktuur. Selle analüüsil tulekski tähelepanu pöörata rütmile, leida riimuvaid sõnu, selgitada sõna muutevormide kasutamise eripära (grammatiliselt ebaõige vorm on luuletuses teatud tingimustel õigustatud).

Ühiselt leitakse luuletuse ilmekaks esitamiseks vajalikud aspektid: rõhutamist vajavad sõnad, pausid, intonatsiooni muutumine ... Nimetatud aspektid on otstarbekas analüüsi käigus graafiliselt tekstis ära märkida.

Ei saa märkimata jätta, et paljudes luuletustes on autor kasutanud rohkesti piltlikke väljendeid. Arvestades kerge intellektipuudega laste kõne mõistmise piiratust tuleb õpetajal nende väljendite mõistmiseks vajalikku eeltööd teha.

Luuletus kui eriline tekstiliik pakub suurepäraseid võimalusi ka väljendite ümbersõnastamiseks (muuteoperatsioonide sooritamiseks) ning luuletuses kirjeldatud sündmuse jutustamiseks (ühe tekstiliigi transformeerimine teiseks). Sellise töö juurde saab lisada piltide/fotode sobitamise.

Kui tekstis on kahe või enama tegelase vahelist otsekõnet (**dialoogi**), siis on soovitatav selle analüüsi aluseks võtta järgmine käsitlus ja suunata õpilasi märkama järgmisi aspekte:

1. Kontakti astumine (*Mis sõnadega alustati vestlust? Kes alustas?*)
2. Vestlus (*Milleks keegi midagi lausus? Mida ta teada tahtis, Mida teada sai?, Kas vestlus täitis eesmärgi?*). Alati sobib esitada küsimusi repliigi motiivi kohta (*Miks ta nii ütles? Küsis? Uuris?*).
3. Kontakti lõpetamine. (*Millal lõppes? Kes lõpetas jutuajamise? Mis sõnadega?*).

Osaliselt on nimetatud küsimusi teksti järel olevates ülesannetes esitatud, kuid õpetajal on alati võimalus täiendavalt juurde küsida (*Kas pöördumine oli viisakas? Olukorrale kohane? Kuidas oleks veel saanud küsida? Mis väljendeid oleksid sina sellises olukorras kasutanud?*).

Dialoogile on lähedane **intervjuu** – mille analüüsil peaks selguma küsija ootused, vastaja vastuste täpsus või ebatäpsus, võimalus teavet tahtlikult või tahtmatult (midagi on ununenud) varjata, küsimuste-vastuste eesmärgipärasus ...

Alljärgnevalt on toodud üks võimalik tunnikava, milles pööratakse tähelepanu dialoogi analüüsile ja tegelaste tunnete.

LUGEMISTUND

lihtsustatud õppe 7. klassis

(aluseks Tartu Kroonuaia Koolis 23.11.2012. a. toimunud tund)

TEEMA:

„SELTSKOND VAHTRA ALL”

(katkend M. Keräneni raamatust „Varastatud oranž jalgratas”)

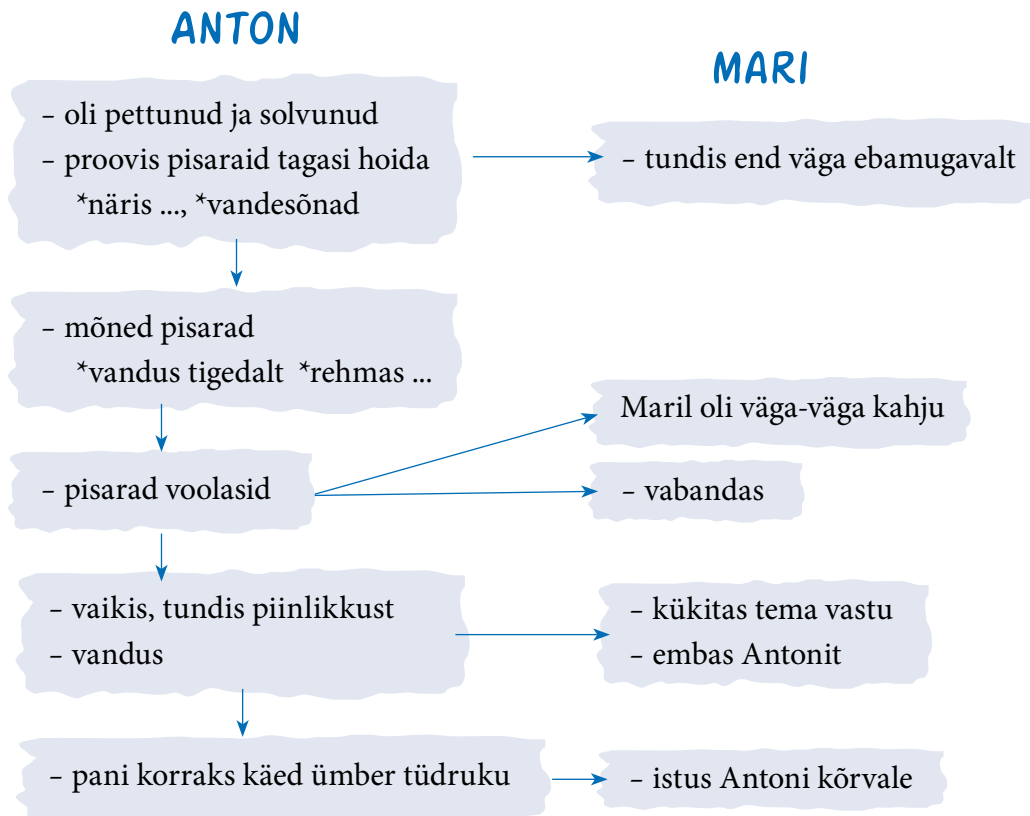
EESMÄRGID:

Õpilane leiab õpetaja küsimuste toel teksti osade piirid, tegelaste repliid ja nende käitumist iseloomustavad väljendid.

I Tunni organiseerimine

II Kordamine

- Eelmise katkendi „Kauboisaabastega mees“ meenutamine
- Otskõne repliikide ja saatelausete lugemine vastavalt ülesandele

III Uue osa lugemine ja analüüs

a) Sissejuhatus (seostamine eelneva osaga)

b) Esimese osa lugemine:

- õpilane loeb, teised jälgivad, kui märkavad viga, parandavad
- õpetaja esitab küsimusi, suunab tekstist vastust/sõnu leidma

c) Teise ja kolmanda osa lugemine ja analüüs

- vaikne lugemine ülesandega (kirjelduste leidmine: keskkond, tegelased)
- tahvlile märgitud sõnade lausete ja/või sõnaühendite leidmine tekstist
- meeste käitumist märkivate sõnade/sõnaühendite selgitamine markeerimine tekstis
  - jäi vait
  - jõllitas
  - vaatas puuriva pilguga
  - tõusis ähvardavalt püsti (demonstreerimine)

- asukoht
- 1) laud laua-pealne istujad
  - 2) meeste käitumine?
  - 3) meeste välimus?
    - kelle moodi?
    - kelle nägu?
    - ühel prillid

Korduv lugemine ja analüüs - valiklugemine

- kirjeldus
- vestluse analüüs (Olav-habemik)
  - ◆ Olavi repliikide markeerimine (kollane) repliikide lugemine
  - ◆ lausete leidmine, lugemine ja markeerimine meeste käitumise kohta (reageering Olavile)
  - ◆ kirjeldatud suhtlussituatsiooni analüüs
  - ◆ osalejate rollide määratlemine
  - ◆ Olavi ja habemiku eemärkide teadvustamine (oletamine)

1. MEES

	suur
habe	pikk
	sassis
nagu vanapagan	
pealagi - kiilas	
nina - kongus	
silmad - udused	
üks hammas puudub	

IV Koduse töö märkimine

V Tunni lõpetamine

Teabetekstide analüüsil on oluline leida ja märkida selles leiduv teave. Võrdlemist ja teabe rühmitamist soodustavad hargmikud, tabelid, skeemid. Teksti analüüsil on tähtis teadvustada, kust leidsin vajaliku info (missugusest tekstist, mitmendast lausest, ...). Nimetatud töö nõuab aega ja õpilaste täpsemat suunamist. Lastel on kalduvus vastata mälu järgi. Ka sellisel juhul on otstarbekas lasta vastuse õigsust/täpsust teksti alusel üle kontrollida.

Tööraamatu formaat võimaldab tööd tekstiga, st lugemist „pliiatsiga“: joonimist, markeerimist, sümbolite kirjutamist lehe servale, olulise teabe väljakirjutamist (sellele toetub hiljem konspekteerimise õpetamine). Loodetavasti kasutatakse seda võimalust pidevalt. Pliiatsiga lugemine on võimalus rakendada käsi tegevusse ka lugemise ajal ning kujundada lastes arusaam, et lugemine ei ole mingi igav tegevus, vaid selle abi on võimalik saada vajalikku infot. Ja võib-olla jõuab mõni laps isegi selleni, et lugemist on võimalik nautida, lugeda võib selleks, et saada seeläbi emotsioone.

Lugemise mõtestamiseks on soovitatav enne uue materjali käsitlemist lasta õpilastel täita olemasolevate teadmiste baasil tabel, milles esimeses veerus on küsimused (tabel 1), millele vastata või väited (tabel 2), mille õigsust hinnata. Tabeli kolmanda ja neljanda veeru täidab kas õpilane ise, tema naaber või vajadusel õpetaja vahetult õppeteksti lugemise järel või tunni lõpus. Tabel peaks visuaalselt peegeldama teadmiste lisandumist või täpsustumist. Kui vastused olid täpsed ja väidete õigsus/ebaõigsus veatult määratud, on siiski võimalik teha järeldus – sa said oma teadmiste kinnitust, nüüd oled kindel, et teadsid õigesti. Seda viimast juhtub siiski suhteliselt harva ja see on märk, et õpilasele oli materjal liiga lihtne ja järgmiseks tunniks tuleb varuda lisatekste või ülesandeid, mille täitmisel õpilasel tekiks jõukohase pingutuse vajadus.

Tabel 1.

Küsimus	Vastus	Hinnang vastusele		
		õige	osaline	vale

Tabel 2

Väide	Õigsus* (+, -, ?)	Hinnang vastusele		
		õige	osaline	vale

* + õige, - vale, ? kahtlen

7. klassi lugemik-tööraamatus on kasutusel mitmed **tööülesanded**, mida alljärgnevalt rühmitatakse oskuste kujunemise alusel.

Lugemik-tööraamatus esinevad tööülesanded

VASTA KÜSIMUSTELE – töökorraldus, mida saab täita mitmel viisil ja eri eesmärkidel.

- Vasta mälu järgi – kõige sagedasem, kuid kõige vähemväärtuslik vastamise võimalus.
- Vasta tekstilausega.
- Vasta ja otsusta, kust said vastuse.
- Vasta ja otsusta, kas vajad lisainfot.
- Vasta ja otsusta mitmendast LAUSEST/lõigust said vastuse.
- Anna lühivastus.
- Vasta oma kogemuse alusel.

Kõik need korraldused, milles suunatakse õpilasi vastama teksti kasutades, kujundavad teksti analüüsi oskusi, õpetavad otsima ja järjestama teavet.

LEIA TEKSTIST JA LOE = valiklugemine

- Laused etteantud teemal.
- Loe ja jooni olulised sõnad.
- Loe ja jooni võõrad sõnad.
- Lõigu leidmine ja lugemine.

Valiklugemise võtte suunab tekstist otsima ja märgistama olulist teavet, mis esialgu on õpetajal küll ette antud, kuid analüüsi oskuste paranedes suudavad õpilased olulist teavet jõukohases tekstis ka ise märgata.

TÄIDA LÜNKTEKST õpetab koostama kokkuvõtet originaaltekstist, suunab tekstist vajalikku teavet otsima ja kujundab konspekterimise eeluskusi. Lünki saab täita:

- peast,
- tabeli alusel,
- kuulatud teksti põhjal,
- tekstist saadud info põhjal.

Lünktekstina saab mõningatel juhtudel käsitleda ka selliseid ülesandeid, mis on sõnastatud alljärgnevalt

- lõpeta laused (lünk on lause lõpus),
- täienda lauseid (lünga laiendamine).

TÄIDA TABEL vm SKEEM

- Teksti abil
- Oma kogemusele toetudes
- Enne lugemist (ka kogemuse alusel)
- Täienda tabelit teksti abil
- Täienda skeemi (ajatelge)
- Täida teabekaart
- KÜSITLUSED

Ka sedalaadi ülesandeid saab täita nagu lünkteksti, muudetud on vaid vorm. Mitmesuguste tabelite täitmisel tuleb lisaks õigele ja sobivale teabele see teave rühmitada, vormistada graafiliselt. Visuaalne pilt toetab mälu ja võimaldab teabe säilitamist ning vajadusel taastamist. Seda eriti siis, kui meenutamisel kasutatakse sama tabeli vm graafilise esituse vormi.

OTSUSTA, KAS VÄIDE ON ÕIGE VÕI VALE

- Otsusta (märgi +, - või ?).
- Kontrolli teksti abil.
- Leia õige lauselõpp.

Tegemist on nn verifitseerimisülesannetega, mis on korrektuurülesande ehk vigade parandamise ülesannete sooritamise eelduseks. Nimetatud ülesannetega suunatakse lapsi vigu märkama, otsustama, kas midagi on valesti ja kui on, siis mis on valesti.

KORREKTUURÜLESANNE: PARANDA VIGA

- Paranda sisuline viga
- Paranda keeleline viga

Vea parandamise eelduseks on selle leidmine. Vajalik on suunata vea tüübi leidmist. Lihtsustatud õppes ei ole otstarbekas esitada ühes väites mitmetüübilisi vigu. Tööd toetab etteantud kontrollarv – vigade hulk.

ESITA KÜSIMUSI KAASLASTELE

- Tekstile toetudes.
- Tabeli järgi.
- Etteantud küsisõnaga.
- Küsimuste lõpetamine.
- Iseseisvalt analoogia alusel.

Kaaslastele küsimuste esitamise oskus kujundab suhtlemist, suunab tekstide analüüsi, õpetab kaaslast kuulama ja nende juttu mõistma. Õpetaja peaks vahet tegema esitatud küsimuste tüübil, vajadusel tegema täiendavaid harjutusi küsimuste moodustamiseks.

JAOTA TEKST OSADEKS

- Jaota ja vali pealkiri.
- Jaota ja pealkirjasta.
- Jaota ja loe vastavad laused.
- Jaota osadeks ja loe lõigud.
- Vali pealkiri pildile, lõigule, salmile.
- Osade järjestamine.
- Graafiline eraldamine.

Töö harjutab kava koostamist ja kavapunktide sõnastamist. Kava koostamisel on oluline mõtteliste lõikude eraldamine, järjestamine ja pealkirjastamine. Kava on üldistus, kavapunktide pealkirjastamisel tuleks õpilasi toetada näiteks pealkirjade valikuga, mida siis sobitada lõiguga, sõnastada ümber, täiendada/täpsustada.

KOOSTA TEKSTI JÄRGI

- Plaan.
- Tabel.
- Juhend.
- Reegel.
- Lühiteade.
- Loetelu (sh teabe järjestus).

Eelnimetatud tööd on kava koostamise eelduseks ja selle abil kindlustatakse jutustamise abivahendi koostamine. Lisaks saab aga teksti alusel muuta tekstiliiki ning anda korraldus:

- Koosta kirjeldus.
- Koosta iseloomustus.
- Koosta ümberjutustus.

Tegemist on loovtööga, mis tuleb originaalteksti baasil koostada. Vajalike abivahenditeta on 7. klassi õpilased lihtsustatud õppes oma väljendustes küllaltki primitiivsed, seetõttu on õpetajal abi vaja läbi mõelda. Parimaks vahendiks on kombineeritud kava, milles kirjelduse või iseloomustuse peamised aspektid on välja toodud ja nende väljendamiseks vajalik sõnavara valikuks antud.

PRAKTILISTE ÜLESANNETE TÄITMINE (teksti baasil, lisainfo hankimine internetist, teistest raamatutest, käsiraamatutest, küsimine klassikaaslastelt, õpetajalt, piltide abil)

- Leia kaardilt.
- Leia kalendrist.
- Kas tunned fotol/pildil olevaid inimesi?
- Kas tunned sümboloid?
- Kas tunned lilli?

Päris mitmel juhul on lugemikus korraldus: **Arutle!** Töökorraldusele on lisatud ka mõned esmased küsimused, kuid arutlust ei saa keegi tööraamatusse täies mahus planeerida, sest see kulgeb omasoodu, sõltub laste vastustest jne. Arutlust saab korraldada kas

- etteantud teemal,
- küsimuste alusel,
- kogemusi kasutades.

Arutelu objektiks võib soovitada ka probleemide lahendamist ja nende hindamist eri vaatenurgast. Arutelu suunavaks jõuks peab jääma õpetaja, kes ei lase arutelul väljuda etteantud teemast, kelle ülesandeks jääb õpilaste ergutamise arvamus avaldamiseks, vaidluste hoidmine raamides, et need ei kasvaks üle konfliktiks, kaaslaste arvamus kuulama suunamine ja mitmesuguste eriarvamus aktsepteerimine.

Erinevate ülesannete täitmisega mõtestatakse lugemine kui tegevus, mille abil saab vajalikku teavet.

SÕNAVARALINE TÖÖ

- Jooni sulle võõrad/tundmatud sõnad.
- Leia nende tähendus konteksti toel.
- Leia vaste sõnastikust.
- Sõnaseletused õpetajalt, ühisest arutlust.
- Leia ja jooni sõnad/laused etteantud teemal.
- Asenda sünonüümiga (mõttele ise, otsi tekstist).
- Leia antonüüm.
- Rühmita sõnad tähenduse järgi.
- Leia, kuidas on nimetatud ..., kuidas veel saab nimetada?
- Leia, mis sõnadega on kirjeldatud ...

VÄLJENDID kui sõnavaralise töö alaliik

- Võrdlused.
- Vanasõnad.
- Väljendid tekstis (sh piltlikud).
- Mõistatused.

DIALOOG

- Formaalne analüüs: leia, kuidas on märgitud autori selgitused, kellegi ütlused.
- Otsusta, kes räägib/kelle sõnad.
- Loe selle sõnad, kes luiskab, kes annab teada...
- Situatsiooni põhjal dialoogi tuletamine (nt telefonivestlus kiirabi kutsumiseks). Abiks lünktekst.
- Dialoogi koostamine: *Kes kellega rääkis* – tuleta teksti abil.
- Mida ... tahtis teada saada? Mida ta sai teada?
- Dialoogi repliigi eesmärkide analüüs – milleks ütles selliseid väljendeid kasutab? Kas need on õigustatud?
- Saatelaused, erinevad kõnetegevust väljendavad verbid.
- Kehakeel ja muud mitteverbaalsed väljendusvahendid.
- Kõnekeelsete väljendite kasutamine.

ÜHEST TEKSTILIIGIST TEISE KOOSTAMINE TEKSTILIIGI PIIRE ÜLETADES

- Dialoogist kokkuvõtliku jutustuste koostamine.
- Luuletuse dramatiseerimine.
- Teksti ettekujutamine näidendi lavastusena.

LUULETUS

- Luuletuse päheõppimine ja (peast)esitamine.
- Ilmekalt lugemine.
- Eri ettekannete kuulamine (viisistatud, professionaalsed näitlejad loevad, eri ilmekusega lugemine, meeleolu edasiandmiseks sobivama variandi leidmine).
- Lugemine osalistega.
- Eepilise sisuga luuletuse jutustamine.

Luuletuse vorm on hea päheõppimiseks. Teksti mõistmine on keerukas, aga see hõlbustub, kui analüüsida ja ümber sõnastada luuletuses kasutatud väljendid 2-3 rea kaupa. Luuletuse päheõppimiseks on otstarbekas kanda salmid tahvlile, neid korduvalt lugeda, samal ajal mõningaid sõnu järk-järgult kustutades, nende asemele kriipse tõmmates.

NÄIDEND

- Osaliste valimine ja osalistega lugemine (dramatiseering).
- Näidend kui tekstiliik (uudne struktuur, dialoog).
- Ajastu ettekujutamine teksti tegevuse baasil. Sobivate riietuste ja kujunduselementide valik.

KAHE TEGELASE VÕI TEKSTI VÕRDLEMINE

- Kahe lugemispala süžeeleini, tegelaste, sündmuse toimumiskoha võrdlus.
- Dialog ja lugemispala võrdlemine, jutustusest kahekõne leidmine ja dialoogiks vormistamine.
- Muinasjutule iseloomulike tunnuste leidmine tekstist.
- Muistendi eristamine muinasjutust.
- Määratlemine, mis on jutus tõepärane, mis mitte.
- Valmi ja muinasjutu eristamine.
- Kahe ja kolme luuletuse süžee võrdlemine.
- Muinasjutu, luuletuse, muistendi, artikli, intervjuu, näidendi äratundmine, oluliste erisuste määramine.
- Ühe teksti teabe baasil teise tekstitüübi koostamine.
- Naljandid.
- Rahvalaul, rahvaluule, riimluuletus.

JÄRJESTAMINE

- Kavapunktide järjestamine.
- Lõikude järjestamine.
- Sündmuste järjestamine.
- Vajalike töösammude järjestamine.
- Instruktsiooni koostamine.
- Retseptide vormistamine.

METAKEELELINE ANALÜÜS

- Koosta lihtlausetest koondlause.
- Täida lünk sobivas vormis (omadus)sõnaga.
- Jooni olulised sõnad, koosta nendega laused.
- Moodusta ühest pikast lausest mitu lühikest lauset.
- Keeleline järeltöö tekstiga (grammatilise vormistuse analüüs), tegusõna vormide asendamine.
- Mina vormist teise – grammatilise vormistuse muutus

Eneseväljendus

RÄÄGI VALITUD/ETTEANTUD TEEMAL, sh FANTAASIAJUTUSTUS (Kujutle, et sa oled ...)

- Leia ja jooni vajalikud laused.
Abiks on:
  - ♦ koomiks,
  - ♦ sõnaühendid,
  - ♦ skeem,
  - ♦ kava ja tugisõnad,

- ◆ ainult kava,
  - ◆ tekst ja pilt,
  - ◆ tabel,
  - ◆ küsimused,
  - ◆ oma kogemused,
  - ◆ antud algus- ja lõpulause,
  - ◆ tugisõnad.
- Õpetaja parandab lapse jutustust ja koos analüüsitakse seda.

TEE LÜHIKOKKUVÕTE

Abiks on:

- ◆ tabelid,
- ◆ kava ja/või tugisõnad,
- ◆ etteantud tekst,
- ◆ antud lausete algused (kirjaliku lühikokkuvõte puhul).

NIMETA TEKSTI SÕNUM

- Valikuks on antud väited ning arutelu jõutakse sõnumini.

Mõistagi pole esitatud loetelu kaugeltki täiuslik. Loodetavasti aitab see siiski õpetajatel oma tööd süstematiseerida ja teadvustada, et saavutada 7. klassi lõpuks oodatavad õpitulemused.

Kasutatud kirjandus

- Eesti keele õppe rõhuasetustest 7. klassis (www.hm.ee/)
- Lihtsustatud õppekava <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12743986>
- Lugemik-tööraamatu kasutamine lihtsustatud õppe 5. klassis <http://www.hev.edu.ee/?id=194>
- Karlep, K. *Kõnearendus*, Tartu, TÜ Kirjastus, 2003
- Karlep, K. Lihtsustatud õpe. *Eripedagoogika* nr 38, aprill 2012
- Plado, K. Mida teha, et kirjeldada. Loodusainete õppe jõukohastamine. *Eripedagoogika*, 2003
- Plado, K. Mida teha ümberjutustusega? *Eripedagoogika*. Logopeedia ja emakeel 3, 2002
- Plado, K. Teabetekstide funktsionaalsest lugemisest. *Eripedagoogika* nr 41. Loodus- ja sotsiaalkeskond ainevallana, 2013
- Plado, K., Sunts, K. Ümberjutustuste tekstid. *Eripedagoogika* nr 30, Logopeedia ja emakeel, 2008
- Põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava. Määrus 182, 16.12.2010 www.hm.ee/index.php?0512206
- Õpetamine Eesti keele lugemik-tööraamatu järgi lihtsustatud õppe 6. klassis <http://www.hev.edu.ee/?id=194>

2. Soovitusi palade käsitlemiseks

Lugemispalad tööraamatu I osas

Lugemik-tööraamatute I osa on mõeldud töötamiseks I õppeveerandi lugemistundides. Kuna mahukamad tekstid vajavad käsitlemiseks mitut tundi on I osas ainult 14 teemat. Põhirõhk on koduloolistel tekstidel: suvemeenutused ja eri aegade koolilood. Jutustavate tekstide osana või nende lisana on esitatud ka tarbetekste (Kihnu saare kaart, majade plaanid, kuulutus jt). Meenutatakse 6. klassis käsitletud tekstiliike: muinasjutt, muistend, intervjuu ja teabetekst.

Raamatutähis (📖) viitab sellele, et ülesande lahendamisel tuleb kindlasti kasutada teksti, st markeerida sõnu/väljendeid, lugeda lõiku või lauseid lugemispalast.

Lugemik-tööraamatu lõpus on huvilistele lisäülesanded nuputamiseks ja kordamiseks mõeldud harjutused.

1. Mida ma sellel suvel tegin

Esimene tööraamat algab suve meenutavate tekstide ja loovülesannetega. Jutus „Mida ma sellel suvel tegin“ meenutatakse 6. klassi tööraamatu viimast lugemisala „Mida ma tahaksin sellel suvel teha“ ja laste poolt koostatud suveteemalisi lühiluuletusi. Õpetajal tuleks 6. klassi neljandast tööraamatust viidatud tekst ette lugeda, sest tõenäoliselt on see ununenud. Kui õpilased ise kevadel luuletusi või jutte koostasid, siis nüüd saab võrrelda, mis olid nende suveplaanid ja kuidas need täitusid (ül 2, 6).

Enne lugema asumist selgitada väljendite „kirjutasid kahasse“ ja „tegi jutuotsa lahti“ ja sõnade „suitsutada-suitsetada“ tähendust. Korratakse ka eelnevalt õpitud oskust moodustada mitmest lühikesest lausest pikk lause (ül 4). Õpetajal tuleks jälgida, et lausete liitmisel ei läheks ükski teabeüksus kaduma.

Töö tekstiga keskendub Mardi klassi laste suvemeenutustele ja sisu taastamisel (ül 1) tuleb otsustada, kas kõikidele küsimustele on võimalik vastata teksti põhjal või on selleks vaja lisateavet. Arutleda võiks, kust on võimalik lisainfot hankida (Internet, küsida kellegi käest jne). Kokkuvõtte vormistatakse tabelina (ül 2), mille kohta esitatakse kaaslastele küsimusi (ül 3) ning täidetakse sõnalüngad (ül 5). Enne selle ülesande täitmist tasuks korrata nimede algustähe reeglit. Tabeli tabelünkade (*mina, õpetaja*) täitmiseks on vaja meenutada oma suveaega ja esitada küsimusi õpetajale. Loovülesandena on lünkülesanne laste endi suvest, sõnaühendite abil saab harjutada lauseloomet ja suulist jutustamist. Pala juurde kuuluva ristsõna (*Kihnu saar*) lahendus viitab 4. teemale.

2. Suve parimad päevad

Lugemispala on vormistatud ajalehe artiklina, millele on lisatud küsitlus ja kuue lapse vastused küsimusele „Milleks sa laagrisse tulid?“

Teksti vormi kohta võiks õpetaja esitada küsimusi:

- Mis ajalehes ilmus artikkel „Suve parimad päevad“?
- Kes on kirjutise autor?
- Kust saame teada laagris osalenute vanuse?
- Mis ülesanne oli Taavet Ormil? jne.

Teksti mõistmise kohta annab tagasisidet kuues ülesanne. Ka sellele lugemispalale eelneb 6. klassis loetu meenutamine. Õpetaja võiks meenutamiseks ette lugeda 4. osast pala „Liivajärve suvelaager“, sest see aitab paremini mõista kuulutusel sisalduvat ja artiklis kajastatud sündmusele eelnevat teavet. Teises ülesandes õpetatakse kaaslastelt hankima teavet sündmuse aja ja koha kohta, vastuseid kontrollitakse kuulutuse abil. Õpetaja võiks kuulutuse kohta küsimusi ja ülesandeid juurde mõelda (*laagri toimumise ja registreerimise aeg, kodulehtede aadressid, miks aadresse on kaks jne*).

Kindel osa tunnist tuleb pühendada sõnavaralisele tööle, mille kohta käesoleva teema juures ülesanded puuduvad. Õpilastel on soovitatav leida tekstis *-ga märgistatud sõnad või väljendid ja mõningatele neist (*naudivad suvepuhkust, sihvakas tütarlaps, konarlik keeleoskus*) konteksti ja oma kogemuste põhjal seletuse leida, alles vajadusel kasutada sõnastiku või õpetaja abi.

Enne kolmanda ülesande juurde asumist tuleb pöörata tähelepanu, kuidas leida artiklist laste ütlused, so meenutada otsekõne kirjavahemärkide kasutamist, saatelause eristamist jne. Kui klassis on rohkem õpilasi, võib teemad jaotada rühmiti, harjutada valikjutustamist (ül 4) ning küsimuste esitamist oma räägitud jutu kohta, kontrollimaks, kuidas teised jutust aru said (ül 5). Selline töö võib olla lastele uudne seega on vajalik õpetaja abi õpilasele või rühmale.

Teine osa tekstist on küsitlus „Milleks sa laagrisse tulid?“ ja sellele järgnev keeleline järeltöö (ül 7, 8) kahe tekstiga. Need kaks teksti annavad ainet aruteluks (*Miks nii rääkisid? Mis on laste emakeel? Kuidas sellistesse eksimustesse võisid kaaslased suhtuda? Mida kõnelejad võisid ise arvata? Mida keeleõppimisest arvasid laagrikasvatajad?*).

3. Minu sõbrad ja tuttavad Liivajärve suvelaagris

Tekst on vormistatud jutustusena mina-vormis, jutustajaks on Mart, kes oli üks Liivajärve laagripline. Lugemispala lugemisel (jutustamisel) saab anda grammatilise ülesande, näiteks on tegelaseks Mart ja 1. pöördevorm tuleb asendada 3. pöördega. Teksti käsitlemisel on põhiorhk pööratud tekstis orienteerumisele ja teabe leidmisele (ül 3). Harjutatakse pika lause edasiandmist lühilausega (ül 2), nii et info ei kaoks. Küsimustele vastuste leidmisel tuleb otsustada, mitmest lausest teave leiti (ül 1). Selline töövõte peaks olema õpilastele tuttav juba eelnevatest klassidest. Enamus vajalikust infost on tekstis otsesõnu väljendatud, kuid osa leitavast on vaja kas teksti või oma teadmiste põhjal tuletada (*kaksikutest aastajagu vanem, elavad Toompeale üsna lähedal Eesti suurimal saarel, elab suvepealinnas jt*).

Kindlasti on tarvis tabelisse kirjutatavat teksti abil põhjendada (nt *Loe lause või laused! Mitmest lausest vastuse leidsid?*). Analoogse tabeli täitmine (ül 5) eeldab oskust esitada küsimusi (*Mis? Kui vana?*) oma kaaslastele, abiks on valik küsisõnu. Tabeli kuues veerus on lünk (LEMMIK...), võiks lähtuvalt õpilaste huvidest, ühiselt otsustada, millele/kellele tähelepanu pöörata.

Lugemispala teises osas kirjeldatakse laagrimaja (ül 6). Pala analüüs võimaldab kujundada funktsionaalset lugemisoskust: seda lühiteksti tuleb lausete kaupa hoolikalt lugeda ja selle baasil täiendada piltskeemi. Tekst võimaldab (tublimatel õpilastel) jutustamist mina-vormis. Õpetaja peaks jutustamist toetama vajalike keeleliste väljendite etteandmisega: *Mina elasin esimeses laagrimajas. Peale minu elasid selles veel ...*

Kahe viimase teksti juurde kuuluv nuputamisülesanne on pilttekst, so osa sõnast on kujutatud pildina (*ROOS-Marii, MAARit, TÄHTE, KRISTo, JOONas, KAAREl, JuHANI, JUSSI, KRISTIina, KUUno, LEHTE, LoVIISA, SAIma, LUULE*). Raskuste ilmnemisel võiks nimede leidmist suunata. Leitud nimede lünka kirjutamisel (ül 2) meenutada algustähe reeglit.

4. Suvepäevad Kihnu saarel

Lugemispala on vormilt katkend (õpetaja) reisipäevikust. Kuna seda tekstiliiki pole varem käsitletud, tuleb õpetajal seda näidete varal tutvustada (*Mis kuupäeval ...?, Mida tähistavad lõikude vahel olevad tärnid?*)

Kuna tekst on pikk ja teaberohke jaotub selle lugemine ja käsitlemine mitmele tunnile. Kindlasti on tarvis, et õpilased saaksid kasutada nii Eesti kui ka Kihnu saare kaarti ja tekstis nimetatud kohad kaardilt leida (ül 3 ja 4) ning tööraamatus markeerida. Võimalusel kuvada Kihnu kaart projektoriekraanile.

Teksti käsitlemine eeldab, et lastel on võimalus tutvuda nii kihnukeelse aabitsa kui ka Harri Jõgisalu raamatuga „Maaleib.“ Tekstis nimetatud objektide ja olendite kohta on võimalik kasutada PowerPoint'i esitlust "[Kihnu pildid](#)" (õpetajamaterjali lisana). Huvi korral saab internetist lisa otsida, YouTube'st videosid vaadata, laule kuulata või kaasa laulda.

Töö loetud tekstiga keskendub tekstist teabe otsimisele (ül 2, 5) ja keeleliste ülesannetele (ül 6). Lisaks tööraamatus olevatele küsimustele (ül 2) võiks õpetajal ise või koos õpilastega esitada täiendavaid küsimusi (*Kui kaua viibis õpetaja Kihnu saarel?*).

Pala juurde kuulub ristsõna (tegi *langevarjuhüppe*) ja selles esinenud nimede õigekirja kordamine.

5. Kell viis Veski tänaval

Lugemistekstiks on kohandatud katkend Mika Keräneni raamatust „Varastatud oranž jalgratas.“ Teksti põhjal on koostatud Politseiameti pressiteade varguse kohta. Sissejuhatuseks on lühiülevaade eelnenud sündmustest, milles tutvustatakse tegelasi ja mis aitab katkendis kirjeldatud situatsiooni paremini mõista. Nimetatud (või ka teisi samade tegelastega) raamatut võiks õpetaja lastele tutvustada

ja sealt katkendeid ette lugeda. Kuna raamatu süžee on põnev ja keeleliselt jõukohane, võib seda soovitada ka koduseks lugemiseks.

Hoolimata kohandamisest on tekstis siiski mõned pikad laused ja piltlikud väljendid, mille mõistmiseks on vajalik eelnev analüüs. Raamatulauseid, mis ületavad lihtsustatud õppel olevate laste töömälu mahu, tuleb suuliselt ümber sõnastada, abiks anda lausete algused või küsimused (ül 2). Vajalik on silmas pidada, et kogu teave saaks edastatud. Aktiviseerida tuleb pildistamisega seonduvaid taustteadmisi ja seletada kasutatud väljendeid (*teravustamine, suumimine, duubel, suur plaan, üldplaan* jt). Internetist leitavate piltide abil saab tutvustada prantsuse buldogi või Mercedesi kaubikut. Tekstis on palju dialoogi, otsekõne leidmist ja selle ilmekat lugemist toetab tegelaste repliikide markeerimine eri värvidega, nimetähtede märkimine otsekõne algusesse.

Teksti analüüsil on põhiohk sündmuste ajalise järgnevuse määramisel (ül 3, 5) Tekstis pole sündmusi kellaajaliselt märgitud, see tuleb õpilastel teksti põhjal ise tuletada ja kanda tabelisse (ajateljele). Kui lapsed pole selle töövõttega varem kokku puutunud, vajavad nad õpetaja suunamist ja abi. Valminud tabelit saab hiljem kasutada jutustamisel (ül 6). Tabel võimaldab õpetada valikjutustamist, näiteks laste ja rattavaraste tegevus.

Keeliseks järeltöök (ül 7) on tööraamatus ühe õpilase faktivigaderohke jutustus.

Aruteluks sobivad teemad: *Kuidas on võimalik varastatud kraami poes müüa? Kas selline lugu võis ka tegelikult toimuda? Kuidas lastel on võimalik kuritegude avastamisel aidata?*

6. Sügise tulekul

Julius Oro loodusluuletus on sissejuhatuseks järgmise muinasjutu „Miks sügis nutab“ käsitluse. Illustreeriv pildimaterjal (*kanarbik, kuldne sügis, hilissügis*) on olemas *PowerPonti* failina „[Sügispidid](#)“ õpetajamaterjali lisas. Seda saab kasutada häälestaval-sissejuhataval etapil ja vara- ning hiliskevade kirjelduste koostamisel (ül 4, 5) Võimalusel on soovitatav kuulata meeleolult sobivat muusikapala.

Luuletuse sisulisel analüüsil tuleks tähelepanu pöörata (vara)sügise kirjeldusele ja leida, mis väljendeid on luuletaja kasutanud, et anda edasi luuletuse rõõmsamat või nukramat meeleolu (ül 1). Luuletuse analüüsil tähtsustub sõnavaraline töö (ül 2) ja luuletuse sisu ümbersõnastamine (ül 3). Et muutused oleksid lastel visuaalselt nähtavad, on seda otstarbekas teha ühiselt tahvilil või ekraanil.

Ilmeke lugemise harjutamiseks on vajalik eelnevalt (õpetaja abiga) joonida rõhutatavad sõnad, märkida pausid, hääletõusud ning -langused (ül 6). Õpetaja eeskujul lugeda luuletust erineva hääletooni ja kiirusega. Arutelu käigus otsustatakse ühiselt, mis esitusviis luuletuse meeleolu kõige paremini edasi annab ja põhjendatakse valikut.

7. Miks sügis nutab?

Tegemist muinasjutuga, milles on personifitseeritud sügist ja elusloodust. Esmasel lugemisel vajavad mõned raskemini mõistetavad laused või lõigud õpetaja asjakohaseid kommentaare (*kõntsane vesi,*

elust rõõmu tundma, ...). Muinasjutt annab ainet erinevateks võrdlusteks ja kirjeldusteks: elus ja eluta loodus, sügisrõõm ja -nukrus, inimeste ja loomade tegevused ... (ül 1, 3). Mina-vormis olev lõik (ül 2) annab võimaluse harjutada tegusõnade vormi muutmist. Õpilasele on antud valik (ül 4), mis teemal ta hakkab jutustama või lühikirjeldust koostama. Lühijutt koosneb kahest osast: mis oli enne, mis pärast sügise sekkumist. Jutu koostamiseks on antud vajalikke näpunäiteid (teema valik ja pealkirjastamine) ja valik lause alguseid. Järeltöös (ül 5) tuleb leida tekstist sisulised eksimused. Sügisteema lõpetuseks on Nuputa-lisas mõistatused sügisandidest, iga pildi juurde saab sobitada kaks mõistatust (*jõhvikas, pähkel, seen, porgand, kapsas*).

8. Rästik ja nastik

Tööraamatus oleva teabetekst on valitud Internetist (www.bio.edu.ee/loomad/Roomajad) ja muudetud nii sisuliselt kui kavormiliselt lihtsustatud õppe 7. klassile õpilastele jõukohaseks lugemispalaks. Eriti head efekti annab sellistes tekstides oleva info liigendatud esitamine.

Enne tekstiga tutvumist on soovitatav aktiveerida õpilaste taustteadmised (*Kas tead?*). Jutu illustreerimiseks sobivad *Google*'st vahendusel leitavad värvipildid rästikust (*vipera berus*) ja nastikust (*natrix natrix*). Tekstist teabe otsimise harjutamiseks on tööraamatus lünkharjutus, mida tuleb täita teksti põhjal (ül 1). Võrdlemisoskuse kujundamiseks täidetakse tabel või teabekaart, milles võrdlusalus (välimus, toitumine, eluviis, sigimine jne) on ette antud.

	RÄSTIK	NASTIK
Välimus		
Elupaik		
...		
...		

Kontuurjoonis tuleb värvida vastavalt mao kirjeldusele.

Käsitletud teabetekstil põhineb tööraamatu lõpus olev ristsõna (*ussikuningas*).

9. Kohtumine rästikuga

Intervjuule on lisatud teemakohased kommentaarid loodus- ja arstiteadlaselt. Enne teksti lugemist on vaja meenutada intervjuud kui erilaadset tekstiliiki (6. klassi 1.osas intervjuud ema ja isaga, 4. osas „Mis tööd teeb aednik“) (ül 7). Tööraamatus on intervjuu esitatud kirjalikus vormis. Enamasti kasutatakse seda tekstiliiki siiski suulises kõnes ja seetõttu võiks seda lugeda/esitada reporteri ja inetrvjueeritava kahekõnena, ette kujutades esinemist raadio- või teleasaates.

Loetu analüüsi aluseks on eri allikatest (*intervjuu ja kommentaarid*) saadud teabe leidmine, võrdlemine ja kasutamine elulises situatsioonis (ül 1, 2). Teksti kaudu saadakse teavet, kuidas tuleb tegutseda situatsioonis, kui rästik on kedagi hammustanud. Oluline on ka see teadmine, kuidas selliseid juhtumeid saaks vältida. Oma varasematele teadmistele saavad õpilased kinnitust või lisa, lugedes arsti ja loodusteadlaste kommentaare sündmustele või inimeste tegutsemisele kriisiolukorras. Pärast tekstide lugemist ja situatsiooni teadvustamist on võimalik täita loovülesandeid, mille abil kujundatakse eluliselt vajalikke oskusi: tuletada telefonikõne (ül 3), anda juhtunu edasi pealtnägija seisukohalt (ül 4). Minategelase seisukohalt jutustamisoskuse arendamise eesmärgil võib kujutleda, kuidas võis rästik olukorda näha ja käituda (ül 5).

Kokkuvõtteks sobib sõnastada käitumisjuhend juhuks, kui rästik on kaaslast hammustanud (ül 6).

10. Kuidas mees ussikoopast õnne leidis

Traditsiooniline Eesti muinasjutt on kantud vaeste inimeste unistusest osata lindude-loomade keelt ning saada seeläbi rikkaks ja õnnelikuks. Tekst on üsna pikk, selles on mitmeid selgitamist vajavaid väljendeid, mistõttu võiks käsitluse planeerida kahele või isegi kolmele ainetunnile: sõnavaratöö, esmane lugemine ja sisutaastavad küsimused; valiklugemine, analüüs ja arutelu; teksti taastamine (suuline või kirjalik).

Muinasjutt on jaotatud osadeks, millest lähtuvad ka tööülesanded: osade järjestamine, pealkirja valik (ül 1). Küsimustele antud vastuste õigsust suunatakse kontrollima teksti abil, vajadusel vastust parandatakse või täiendatakse (ül 2). Kuna lastel on kalduvus vastata mälu järgi, tuleb neile anda töökorraldusi, mis suunavad töötama tekstiga (nt teadvustada, mitmendast lõigust vastus leiti). Sõnaühendite asendamist nõudva ülesande täitmisel (ül 3) on samuti oluline, et õpilased loeksid teksti ning leiaksid vastava lause, milles väljend esines.

Jutustamisoskuse arendamisel on abiks tekstist leitud ja joonitud/markeeritud olulised sõnaühendid (ül 4) ja kava (ül 5). Võib rakendada valikjutustamist ja tugevama klassi puhul saab harjutada antud sõnaühendite abil kirjaliku ümberjutustuse koostamist. Ümberjutustuse võib kirjutada ka ühistööna või ainult ühe lõigu ulatuses. (*Ussikoopas. Linna päästmine. Sõrmuse otsimine*). Järeltöök võib kasutada oma klassi õpilaste töid või tööraamatus olevaid näidiseid (ül 6). Õpetaja teeb valiku, kelle juttu asutakse analüüsima, tugevama ja suurema klassi puhul sobib seda ülesannet täita ka rühmatööna.

Kokkuvõtteks tuletakse meelde muinasjutule iseloomulikud tunnused, lisades näiteid käesolevast loost (ül 7).

Lisas „*Nuputamist*“ on piltmõistatus muinasjuttude pealkirjadest (*Kolm karu, Inetu pardipoeg, Keisri uued rõivad, Imelik peegel, Vahva rätsep, Reinuvader Rebane, Hunt ja seitse kitsetalle, Kaunitar ja Koletis, Pöial-Liisi, Saabastega Kass*) ja pole käsitletava muinasjutuga otseselt seotud, aga aitab meenutada loetud-kuuldud muinasjutte.

11. Ussimägi

Kuna tegemist on muistendiga, siis on vaja meelde tuletada muistendit kui tekstiliiki (ül 2). Muistendit võib võrrelda eelnevalt käsitletud muinasjutuga (ül 8), tuua esile kahe teksti sarnasused (*tegelased, võluvõime ...*) ja erinevused (*millegi tekkimine, nime saamine, koha määratlemine, loo lõpp*).

Muistendis kirjeldatud sündmuste ahela (ül 4) fikseerimiseks on mitmeid vormilisi võimalusi: tegevuste nummerdamine, märkimine graafiliselt vms. Saadud skeemi (kava) saab kasutada jutustamisel (ül 5), kuid ka Teele jutustuse (ül 6) lõikude järjestamisel. Parandatud jutukest saab käsitleda kui kokkuvõtliku ümberjutustuse malli. Selle näite abil saab harjutada ümberjutustuse kirjutamist, abistavale kavale (ül 4) lisaks tuleb kindlasti kirjutada tahvlile olulisi sõnu või sõnaühendeid.

12. Arno esimene koolipäev

13. Arno koolikaaslased

Järgmistes lugemispalades käsitletakse vana aja koolielu, see võib olla lastele võõras teema, kuid toetuda saab „Kevade“ filmis nähtule ja soovi korral saab seda uuesti vaadata. (12. ja 13. teema YouTube'ist: *Kevade (1969)*, osa 1). Kindlasti vajavad tutvustamist nii kirjanik Luts kui ka tema eri aegadel välja antud „Kevade“ raamatud.

Tööraamatusse valitud tekste on jõukohastatud: teksti on lühendatud, lauseid on ümber sõnastatud. Laste tegevuste kirjeldamiseks on O. Luts kasutanud lihtsustatud õppe lapsele raskesti mõistetavat sõnastust, selles on rohkesti arhailisi sõnu (*kantsel, katekismus, krihvel, jätt, ...*) ja piltlikke väljendeid. Nende mõistmiseks on vajalik eeltöö, milles õpetaja peaks kasutama erinevaid illustreerivaid materjale. Sõnastikus leiduvast võib jääda lastele tähenduse mõistmiseks väheseks.

Võimalusel tuleks külastada (kooli)muuseumi, kus saab aimu vana aja kooliolustikust ja -tarvetest. Ilmselt kulub kõige rohkem aega teksti lugemisele, otsekõne leidmisele (ül 3, 4, 10) ja ilmeka lugemise harjutamisele. Kuna enamus otsekõnet on saatelauseta, tuleb korduva lugemise ning analüüsi käigus märkida rea ette ütleva nimi. Selline vormistus kergendab ka lugemist osalistega. Mõned kahekõned (Arno ja Toots, Toots ja õpetaja) on heade lugejate poolt dramatiseeritavad.

„Kevade“ tekst annab ainet võrdlusteks ja arutlusteks (ül 2, 5, 6). Tootsi kirjelduse (ül 7) koostamisel on tarvis leida ja lugeda vastavad laused ning seejärel oluline teabe kaardile kanda. Kui õpilased on filmi näinud, saab võrrelda kirjaniku poolt kujutatut filmis nähtuga.

Otsekõnerohket teksti on õpilastel raske detailselt (tekstilähedaselt) jutustada, küll aga on seda soovitatav kasutada kas valik- või kokkuvõtliku jutustamise õpetamiseks. Abiks võib olla lünktekst (ül 8) või tabel-skeem, millele on märgitud tegelased ja tugisõnad (ül 9). Tublimad õpilased võivad näidise (ül 8) abil teha kirjaliku ümberjutustuse, sel juhul peaks neil olema võimalus kasutada sõnaühendeid (tahvlil või ül 9).

Katkendis „Arno koolikaaslased“ on põhiosa tekstist klassikaaslaste kirjeldus Arno silmade läbi

nähtuna. Piltlikke väljendeid ja võrdlusi aitavad mõista selgitused ja lisanäiteid (ül 2, 3). Jutustamiseks sobivad temaatiline ja valiklugemine (ül 1, 4). Kui eelmises katkendi puhul õpilased iseloomustasid teksti abil Tootsi, siis sellest osast saame teavet Teele, Tõnissoni ja Kiire kohta (ül 1, 5). Arutelu tulemusena saab teha kokkuvõtte Tootsi tegevusest ühe koolipäeva jooksul ning anda hinnang tema käitumisele (ül 6).

Tööraamatu lõpus olevas ristsõna (*Paunvere*) aitab meelde tuletada katkendi tegelaste ja autori nimesid ja seotust konkreetse kohaga, kus tegevused toimuvad.

14. Tarvoja vallakoolis

Kodulooline lugemispala jätkab vana aja kooliteemat, kuid sel korral kirjeldatakse madalama astme kooli, kuigi ajastu on umbes sama, mis "Kevade" puhul. Kuna õpilastel taustteadmised puuduvad, võiks õpetaja tunni sissejuhatuses rääkida tolleaegsest Eesti koolisüsteemist. Veelgi efektiivsem oleks eelinfo hankimine korraldada rühmatööna. Õpilastele antakse kätte küsimused, millele neil tuleb vastus leida ja tulemusi klassikaaslastele tutvustada.

Üks rühm võib hankida teavet õppetöö korraldamise kohta (kaua kestis, mis keeles õppetöö toimus jne). Teise rühma ülesandeks on õppe sisuline külg (mis aineid õpiti, mis õppevara kasutati, kuidas toimus õpilaste teadmiste ja oskuste kontrollimine jne).

Nii (Tarvoja) valla- kui ka kihelkonnakool (Paunvere) olid mõlemad maakoolid. Pärast valla/külakooli (=algharidus), lõpetamist oli võimalik edasi õppida kihelkonnakoolis.

Vallakoolis käidi kolm talve, koolitöö kestis 15. oktoobrist 15. aprillini ja nädalas oli 30-33 tundi, peatähelepanu oli usuõpetusel ja vene keelel (6 nädalatundi). Vene keelt läks aga vaja edasiõppimiseks, ametlikuks asjaajamiseks ja keeleoskus tõi kergendust ka sõjaväeteenistuses. Koolides olid venekeelsed õpikud, eestikeelsed raamatud olid katekismus, laulik ja aabits ning lugemik. Tavaliselt koosnes koolimaja kolmest osast: koolitoast, koolmeistri eluruumidest ja rehealusest.

Emakeele programmi kuulus:

- esimesel talvel sorava lugemise õppimine ja tähtede kirjutamine,
- teisel ning kolmandal talvel jutustamine, ilukiri ja õigekiri.

Matemaatikas nõuti

- esimesel talvel peast arvutamist saja piires, kaalu ja mõõtühikute tundmaõppimist;
- teisel talvel liitmist, lahutamist, korrutamist, jagamist, tehteid murdudega.

Geograafia (maateaduse) õpetamine algas teisest aastast.

Laulmise programm nõudis noodiõpetust ja kahehäälsete laulude õpetamist.

Kooliealisteks loeti kõik lapsed 8. eluaastast kuni 16. eluaastani. Õppetöö algas kell 9 hommikul. Koolipäev lõppes kell 16. Kaugemal elavad lapsed jäid kooli ja õhtupoolikul võeti läbi üles antud õppetunnid. Hilissügisel ja talvel ööbisid ka lähemate külade lapsed koolimajas, sest teed olid porised ja talvel kinni tuisanud, lastel aga polnud korralikke jalatseid. Esmaspäeva hommikul toodi lapsed hobustega kooli, kaasas leivapäts, lihatükike, kartuli- või jahupuder ning piim.

Koolitööle andis hinnangu pastori kevadine koolikatsumine. Kirikhärrat oodati alati suure kartusega, sest sel ajal oli tavaks hooletutele ihunuhtlust anda. Tunnistused anti ainult kevadel. Tunnistusele märgiti hindeid sõnadega „hea“, „läheb korda“, „keskmist moodi“, „natukene“, „halb“.

Lugemispala autor Märt Raud kirjeldab oma kooliaega, mis kinnitab eelpooltoodud teavet. Soovitav on kasutada temaatilist valiklugemist, s.o leida ja lugeda laused kindla teema järgi:

- õppeainete nimetused,
- õppimine (õppetöö sisu),
- õpikud,
- muud õppetarbed,
- koolituba,
- söök,
- ööbimine.

Saadud teavet kasutatakse küsimustele vastamisel, lünkteksti täitmisel ning rühmitamisülesande sooritamisel (ül 1, 2, 4).

Koolitoa kirjeldus on tekstist leitav ja selle järgi tuleb täiendada plaani (ül 3). Ühiseks aruteluks võiks olla töökorralduse teine pool: mis esemed võisid olla koolmeistri korteris ja arutelu käigus plaanile ka nende kujutiste joonistamine. Siinjuures tuleks selgitada plaani ja pildi erinevusi.

Lugemiseks, arutluseks ja sisuliseks parandamiseks on Rasmuse jutt vanaaja koolist (ül 6). Loovülesanneteks on vanaaja ja tänapäeva kooli võrdlemine (ül 7) ja õppeplaani alusel tunniplaani koostamine (ül 8), mis võiks sobida tublimatele õpilastele.

Lisas „Nuputamist“ on loo juurde sobiv sõnavaraline ristsõna (*koolipapa*).

Lugemispalad tööraamatu II osas

II osa lugemik-tööraamatust on mõeldud töötamiseks II õppeveerandil. Tekstide sisulist valikut on mõjutanud tähtpäevad (isadepäev, jõulud). Uue tekstiliigina lisandub valm ja teadlikumalt käsitletakse näidendi ülesehitust.

II osa lõpus on huvilistele lisaülesanded ja kordamiseks mõeldud harjutused.

1. Kuidas Lõpeküla mehed perekonnanimed said

Jüri Parijõgi jutustuses räägitakse ajalooliselt kauges ajas toimunud sündmustest. Pala mõistmiseks on enne käsitlemist tarvis anda lastele eelteadmisi: *kus elasisid talupojad, kus mõisnikud; mis ülesandeid täitsid mõisas vahimees, opman, kubjas; mis roll oli mõisahärral ja talupoegadel*. Pildimaterjali, mis õppejuttu illustreeriks, võib leida ajalooõpikuist ja lisa lugemiseks sobivad lood T. Rummo, M. Rute, A. Valgma „Kodulooline lugemik III“ lk 100-102.

Jutustuse ainestik annab võimaluse neil teemadel arutleda (ül 2). Huvipakkuv võib olla teema seostamine laste endi perenimedega saamislugudega, lisateabe (Huvitavaid fakte.) abil saab mõndagi oletada. Lastele võib anda ülesande uurida vanematelt-vanavanematelt oma perenime saamist. Teavet kõige levinumatest perekonnanimedest saab: <http://www.ekspress.ee/news/paevauudised/eestiudised/top-500-eesti-koige-levinumad-perekonnanimed>.

Jutustuse analüüsil tuleb keskenduda talupoegade endi osalusele nimede saamisel: kes ja mille alusel perenime ise valisid; kes olid alandlikud ja lõmitasid sakste ees; miks mõned inimesed pidid leppima halvustava nimega (ül 7, 8). Jutustuse mõlema osa kohta võib täita lünkülesande (näit ül 4), mis on pala lühikokkuvõtteks. Ettelugemiseks, aruteluks ja mitmesuguste kuulamisülesannete täitmiseks sobib Ralf Parve luuletus „Nimi meest ei riku“ (kogumikus „On inimesi erinimelisi“ Tallinn, 1984, lk 72-73).

Lisas „*Nuputamist*“ tuleb täheruudustikust (1) leida puude nimetusest tuletatud perenimed ja tuletada tuntud eestlaste perenimed piltide järgi (2) (*Nool, Mägi, Mänd; Ilves, Kass, Meri, Luts, Veski*). Oleks tänuväärne, kui õpetaja laste perenimedest koostaks mõistatuse (täheruut, anagramm vms), sest isiklik seos ülesandega tõstab õpimotivatsiooni.

2. Isa ja poeg

Õpetlik rahvajutt, kuidas loodrist pojast saab töötegija, sobib siduda isadepäevaga (mis teeb isale rõõmu) ja annab ainet aruteluks (ül 6, 7).

Jutus on sõnu ja väljendeid (*pärandus, päevavaras, ...*), mis vajavad eelnevat selgitamist. Keelelises ülesandes (ül 3, 4) pööratakse tähelepanu otsekõnele ja kõnetegevust väljendavate verbide sünonüümsele kasutamisele saatelauses. Õpetaja peaks suunama eri sõnade kasutamist ja teksti saatelausete jälgimist, et töö ei kujuneks ära kirjaks, vaid toimuks nende ümbersõnastamine.

Juttu saab jaotada viieks osaks, mida eristada graafiliselt (joonega), iga osa saab eraldi pealkirjastada (ül 2). Kava ja tugisõnad (ül 8) toetavad teksti taastamist. Õpilastel on valikuvõimalus, kas kasutada jutustamisel kava (ül 8) või skeemi (ül 9). Skeem järgib jutustuse ülesehitust (sissejuhatus, tegevus, kokkuvõte) ja sellest võiks edasipidi abi olla kirjaliku ümberjutustuse koostamisel. Kuna tekst on pikk, siis võib rakendada ka aheljutustamist. Õpetajal tuleks jälgida, et üleminek ühelt jutustajalt teisele toimuks sujuvalt, andes vajadusel lauseid siduvaid keelendeid. Analüüsi käigus tuua välja tuua muinasjutu ja rahvajutu sarnasused ja erinevused.

3. Vale

Heljo Mänd on luuletuses isikustanud vale ja kirjeldanud seda väga piltlikult. Esimeses ülesandes tuleb leida ja teabekaardile kanda Vale oletavat välimust kirjeldavad sõnad. Lünkharjutuses (ül 2) eeldatakse, et lapsed tunnevad tekstis ära omadussõnad, mis sobivad Vale iseloomu kirjeldamiseks. Need mõlemad eelnevad ülesanded annavad ideid, kuidas võiks valet joonisel kujutada, et luuletust

illustreerida (ül 3). Luuletuse sisulist analüüsi saab teha läbi arutluste (ül 5, 6, 7). Luuletuse riim ja rütm toetavad ilmeka lugemise harjutamist (ül 8). Kuna sõnad on lühikesed, lihtsa häälikulise struktuuriga ja seetõttu kergesti loetavad, saab luuletust kasutada lugemise tempo tõstmiseks ning diktsiooniharjutusteks.

4. Suur-Tõll

Õpilased tutvuvad vägilasmuistendiga. *YouTube*'st on nähtav R. Raamatu joonisfilm Suur-Tõllust (kunstnik Jüri Arrak), mille kaudu selgub Suur-Tõllu kujutamise võimalused piltidel. Vajalik on meenutada või tutvustada teisi Eesti vägilasi – Kalevipoeg, Leiger. Et lugemise käigus leida muistendis mainitud kohti, on vaja klassis kasutada Saaremaa (Eesti) maakaarti.

Kuna lugemispala sisaldab mitut eri muistendit, on otstarbekas kasutada valiklugemist ja -jutustamist:

- Tõllu kasvamine vägilaseks (ül 2);
- Abruca saare tekkimine (ül 4, 5, 6);
- Sauna ehitamine (ül 7).

Kokkuvõtte tegemisel ja hinnangu andmisel lähtuda sellest, mis kasu oli Suur-Tõllu tegevustest 1) tema perekonnale, 2) saare rahvale.

Lugemisteksti tuleks analüüsida ka zanrilisest aspektist muistendit, leida muinasjutulised olendid; üleloomulikud jõud ja tegevused; reaalselt olemasolevad kohad jms (ül 6, 9).

Järeltöök tekstiga tuleb hinnata ja parandada õpilaste poolt jutustatud lugusid (ül 11). Lugude hindamisel (ül 11) tuleb pöörata tähelepanu nii sisule (mis muistendit jutustati) kui ka keelelisele vahendamisele (terviklikkus, arusaadavus) ja anda suuline hinnang (huvitav, ei meeldinud, segane). Õpetaja teeb valiku, mis tekste analüüsitakse. Kõikide juttude lugemine ja parandamine võiks toimuda kas paariviisi või rühmatööna (ül 12). Hiljem teeb iga rühm loetust kokkuvõtte, annab hinnangu ning põhjendab, miks oli Ahti jutustust raske parandada. Parandatud ja täiendatud lood tuleb kindlasti uuesti lugeda (nt seda parandanud õpilas(t)e poolt).

Tööraamatu lõpus on ristsõna (*Saaremaa*) ja selle juurde keeleülesanne: markeerida sõnades suured algustähed (8).

5. Konn ja Härg

7. klassis tutvustatakse õpilastele uut tekstiliiki – valm. Sisu parema mõistmise huvides on paralleelselt esitatud muinasjutu ja luuletuse tekstid. Selline vormistus aitab kahte teksti sisuliselt ja vormiliselt võrrelda ning analüüsida (ül 1, 2, 5). Eri värvidega markeeritud tekste tuleks lugeda osalistega ja õpetaja juhendamisel pöörata tähelepanu Härja ja Konna kõne ilmekusele (ül 3, 4).

Valmi ja muinasjutu peamõte ja õpetlik sõnum selgub arutluse käigus (ül 6, 7). Jutustada võib nii osalistest lähtuvalt (Härg ja Konn), mina-vormis kui ka kokkuvõtlikult. Võib teha ka kirjaliku

lühijutustuse (ül 8). Enne kirjalikku loovtööd tuleb moodustada laused suuliselt ja jälgida, et õpilased ei kasutaks otsekõnet. Lisaks võiks vaadata *YouTube*'st olevaid joonisfilme (*The Frog and the Ox*).

6. Vares ja Rebane

Valmi teksti on võimalik jaotada viieks osaks (graafiliselt) ja sobitada osa antud pealkirjaga (ül 1). Valmi olulise osa – kiidukõne Varesale – ümbersõnastamisel on abiks lause algused (ül 2). Arutluse käigus leitakse valmi õpetlik sõnum (ül 4, 5) ja tehakse kokkuvõtte valmist (ül 6).

Jutustamist toetab pildiseeria ja eelpool täidetud ülesanded (ül 1, 2, 3). Kirjaliku ümberjutustuse (ül 7) koostamisel on abi kavast (ül 1) ja piltidest, esimese pildi juures on antud ka lause algused. Tööd tuleks alustada suuliselt, märkides tahvlile laste koostatud laused, millest leitakse sobivaimad, mis kirjutatakse tööraamatusse.

Loetud valmi illustreerimiseks vaadata *YouTube*'st: *The Fox and the Crow*.

Kahe valmi („Konn ja Härg“, „Vares ja Rebane“) peamõtted on lisas „*Nuputamist*“ salakirjana (*Ära usu rebase meelitusi! Konn ei saa iial härja suuruseks!*).

7. Kardemoni linna kolm röövlit – Kasper, Jesper ja Jonatan

8. Röövlid lähevad linna tädi Sofiet ära röövima

9. Kõik ei lähe nii nagu röövlid olid arvanud

Katkendid Thorbjorn Egneri raamatust „Kardemoni linna rahvas ja röövlid“, on keeleliselt pisut adapteeritud ja neist viimane jutt on vormistatud näidendi tekstina. Kindlasti tuleks teost tutvustada, sellest illustratsioonide vaadata ja lastele iseseisvaks lugemiseks soovitada, see tekst peaks neile üsna jõukohane olema. Vaadata võiks ka teatrite mängukavu, sest aeg-ajalt on mõni Eesti teater seda lugu mänginud; ETV-s on valminud sellest loost 1996. aastal muusikalavastus.

Lugemispalad sisaldavad rohkelt tegelaste kõnet, seetõttu sobivad need ilmeka lugemise harjutamiseks ja dialoogi analüüsiks (*kes mida ütles, mis eesmärgil, mida soovis, mida mõtles, kuid välja ei öelnud jne*). Otstarbekas on osaliste kõned eri värvi markeerida, rõhutatavad sõnad ja hääletooni muutused tekstile kanda, et siis lugemist harjutada.

Esimene lugu „**Kardemoni linna kolm röövlit – Kasper, Jesper ja Jonatan**“ keskendub tegelaste ja tegevuskoha kirjeldamisele (ül 1, 10, 11). Lugemispala on omakorda neljaks osaks jaotatud ning igale osale tuleb sõnastada pealkiri (ül 2, 5, 7). Loo sisu kohta esitatud küsimustele tuleb leida vastuseks tekstilaused.

Järeltöök on laste jutustused (ül 12), milles on liialdatult kasutatud asesõnu. Suulise töö käigus tuleb otsustada, mis neist vajavad asendamist. Parandatud tekste tuleks uuesti lugeda ja otsustada, kas tekst muutus arusaadavamaks.

Teise loo „**Röövliid lähevad linna tädi Sofiet ära röövima**“ lugemisel peaks esile tõstma koduse olukorra kirjelduse ja korralageduse põhjused (ül 2, 3). Ka teine lugu on jaotatud osadeks ja nende pealkirjad on tarvis välja mõelda ja sõnastada (ül 4, 6, 9, 12). Soovitav on juhtida tähelepanu lahenduste otsimisele, kuidas antud korralageduses ellu jääda (ül 5, 7) ning mis tingimusi esitati perenaisele (ül 10, 11). Jutustamist toetab skeem (ül 13) ja tugisõnad. Jutustamise võib jaotada ka õpilaste vahel (aheljutustus):

- segaduse kirjeldus;
- perenaisele esitatavad nõuded;
- plaan perenaise toomiseks.

Õpilastele võib anda koduseks ülesandeks raamatust edasi lugeda, kuidas mehed tädi Sofie röövisid.

Kolmas lugu „**Kõik ei lähe nii nagu röövliid olid arvanud**“ on muudetud näidendi tekstiks. Seoses sellega tuleb õpilaste tähelepanu juhtida teksti vormistusele, jaotusele osadeks ehk piltideks ja õpetada eristama tegelaste kõnet remarkidest (ül 1, 10). Iga uue stseeni käsitlemisel tuua välja, mis muutused/erinevused (tegelased, ruum) on eri piltide vahel. Ilmeka lugemise harjutamisel on väga oluline osata kasutada remarke (näoilme, hääletoon, liigutused jm). Otstarbekas oleks lisaks oma osa markeerimisele, joonida remargid ja teha lisamärkused mängukoha, liikumise, näoilmete jms kohta. Näidendi võib jõulupeoks või klassiõhtuks lavastada.

Tähelepanu tuleb pöörata ka teksti sisulisele analüüsile. Selle aluseks on arutelu, mille käigus selguvad kolme mehe ootused perenaisele ja Sofie eesmärk röövliid korralikeks inimesteks ümber kasvatada (ül 3, 4, 7, 13). Loo jutustamist toetab skeem (soov-tegevus-tulemus-hinnang-järeldus), vajadusel võib kirjutada skeemile (ül 14) tugisõnu lisaks.

Kolme loo kokkuvõtteks on röövlite ja tädi Sofie iseloomustamine nende välimuse, kõne ja käitumise põhjal (ül 12, 13) ning suuline või kirjalik lühikokkuvõte (ül 15).

Tööraamatu lõpus oleva ristsõna lahendus – stsenaarium – on sageli kasutatav võõrsõna ja sellega võiksid lapsed tuttavad olla.

10. Jõulud on heade tegude aeg

Lugemispala aluseks on võetud tõestisündinud loo alusel kirjutatud ajalehe artikkel, mida on käesoleva tööraamatu tarbeks muudetud ja lisatud küsitlus „Mis on sinu jaoks heategu?“ Enne esmast lugemist võiks õpetaja klassis viia läbi analoogse küsitluse ja ainetundi selle kokkuvõttega alustada. Sel juhul saab arutelule (ül 3, 5) lisada laste arvamusi ja tähelepanekuid. Paljudel lastel on arusaam, et ratastooli jäänud või muu puudega inimene on juhtunud ise süüdi ja temale pole vaja kaasa tunda ega aidata. Õpilastega tuleks sel teemal vestelda ja tuua näiteid, kus puudega inimesed on väga vaprad ja saavad iseendaga hakkama, kuid ka nendel on vahel abi ja nõu tarvis. Samuti vajavad mõistmist ja abi väikeste lastega pered, töötuks jäänud jt. Väga head lugemis- ja näitmaterjali pakuvad puuetega inimeste kirjutatud raamatud: Lois Keith „*Elu ratastoolis*“, Maggie Woolley „*Elu kurdina*“ ja Peter White „*Elu pimedana*“. Küsitluse põhjal tehtud kokkuvõttele (ül 4) võib lisada oma klassi laste arvamusi või koostada selle põhjal analoogne tekst.

11. Jõululaule

Lugemiseks on valik väga levinud ja tuttavaid laulutekste. Mõned neist võiks koostöös muusikaõpetajaga õppida laulma ja klassiõhtul või koolipeol esitada. Eri maade ja aegade jõululaulud on: J. Livingston / V. Salumets „Jõulukell“; A. Maasalo / E. Mesiläinen „Jõulukellad“; L. Pierpont / H. Karmo „Aisakell“ ja Julius Oro „Tiliseb, tiliseb aisakell“. Neid laule on võimalik kuulata eri esinejate poolt (solistid, koorid) ja võimalusel ka originaalkeeles (inglise, soome, eesti) kas CD-lt, heliplaadilt, kuid on kergesti leitavad ka *YouTube*’ist. Õpilastel võiks olla vaba valik, mida ja kuidas esitada: ilmekat lugedes (ül 4) või lauldes.

12. Kuidas Eestimaal vanasti uut aastat vastu võeti

Lugemispala tutvustab vanu näarikombeid ajal, mil jõulukuuske tuppa ei toodud ja jõuluvana lapsi ei külastanud. Õpilased saavad võrrelda, mis vana aja kommetest on praegugi käibel, mida uut on juurde tulnud ja mis vanadest traditsioonidest on unustuse hõlma vajunud (ül 5). Olulisel kohal on ka töö kalendriga (ül 3, 4), lisaks tööraamatu ülesandele võiksid lapsed õpetaja abiga koostada kalendri kasutamise kohta lisaküsimusi ja ülesandeid (*Mitu päeva on jäänud ...? Millal on koolipidu? Millal algab...? Kui pikk on vaheaeg? jt*). Arutleda võiks, mis vana aja kombeid (näarisokk, jõulukroon, õnnevalamine) võiks tänapäevalgi uuesti ellu äratada ja mis vahendeid on selleks vaja.

Loovülesandeks on jutustamine või lühikirjand jõuludest oma koolis (ül 4). Õpetajal tuleb olulised sõnaühendid või daatumid tahvlile kanda ja aidata lausete koostamisel.

Tööraamatu lõpus on loetu põhjal koostatud ristsõna (*talvistepühad*).

13. Eesti rahvamänge

Lisaks eelmises palas loetud näarikommetele saavad õpilased teavet vanal ajal mängitud (rahva) mängudest. Mängukirjeldused on võetud kogumikust A. Kalamees, „Eesti rahvamänge“. Neid sobib läbi mängida kas klassiõhtul või mõnel muul üritusel. Mängud 1, 2 ja 4 vajavad mänguvahendeid (ül 2), need on vaja eelnevalt muretseda ja mängu käik hoolega läbi mõelda. Mütsimäng sobib ainetundi väikeseks puhkepausiks. Mängu kirjeldusi lugedes saavad õpilased teha kokkuvõtte, mis oskusi mängud nõuavad, kui palju võib mängus olla osalejaid jms (ül 3).

Lisas „*Nuputamist*“ on täheruudustikus peidus 14 tuntud ja vähemtuntud mängu nimetust.

Lugemispalad tööraamatu III osas

Lugemik-tööraamatu III osa on mõeldud kolmanda õppeveerandi lugemistundideks. Tööraamatus on inforikkad teabetekstid lindudest (rähn, puukoristaja) ning olümpiamängudest, kasutatakse ka ilukirjandusliku jutustuse ja teabeteksti kombinatsiooni (*Kes on Vana Toomas, Miks Tallinn valmis ei saa, Laul Põhjamaast*). Uue tekstiliigina käsitletakse rahvalaulu, tehakse kokkuvõte Eesti rahvaluulest ja meenutatakse muistendi ning ajaleheartikli ülesehitust.

1. Uuel aastal

Sissejuhataval etapil on sobiv meenutada möödunud koolivaheajaga (ül 5) ja talviseid tähtpäevi (ül 4). Vajalike kuupäevade leidmiseks kasutatakse õpilaspäevikut või seinakalendrit.

Vladimir Beekmani luuletuse „Uuel aastal“ on viisistanud Villem Kapp ja seda laulu on soovitatav kuulata CD-lt „Eesti vanad lastelaulud-3“. Kokkuleppel muusikaõpetajaga võivad õpilased seda muusikatunnis laulma õppida, realiseerides sel viisilainetevahelise lõimingu põhimõtet.

Luuletuse lugemisel pöörata tähelepanu riimile (markeerida või joonida) ja rütmile, harjutada ilmekat lugemist (ül 3) ja luuletuse kasutatud väljendite ümbersõnastamist (ül 2).

Koolivaheaja veetmisest (ül 5) saavad lapsed rääkida, kuid võib ka teha kirjaliku harjutuse, kirjutades sugulasele/sõbrale e-kirja või jutukest pildi (foto) juurde. Järeltöoks tekstiga on Merilini jutt koolivaheaja veetmisest (ül 6), milles tuleb leida ja parandada sõnade tähenduse või grammatilise vormi vead.

2. Rähn

Teabeteksti käsitlusele eelneb küsitlus „Kas tead ...?“, tabeli täitmine, mida tunni lõpul loetu-kuuldu põhjal hinnatakse ja täiendatakse. Teksti algmaterjali (<http://bio.edu.ee/loomad/Linnud/DENMAJ.htm>) on jõukohastatud ja liigendatud ning lisatud jutustus rähni elust ja käitumisest. Lugemisel võiks teksti jaotada osadeks ja alapealkirjastada. Valiklugemisel on soovitatav kasutada kava (ül 5) leidmaks vastavad laused mõlemast tekstist. Küsimustele vastamine (ül 1), sisulise korralduse alusel lause leidmine (ül 2) ja sõnavaraline töö (ül 3) eeldavad kahes tekstis orienteerumise oskust. Kokkuvõtvaks ülesandeks on rähni kirjelduse koostamine (ül 5) küsimuste abil. Vajadusel võiks küsimustele lisada ka toetavaid sõnaühendeid või koostada jutustamiseks kava, mille abil harjutada jutustamist. Näiteks: Sissejuhatatus (nimetus, elupaik)

1. Välimus, häälsused.
  2. Toitumine.
  3. Pesitsemine.
- Kokkuvõte (kasulikkus, kahjulikkus).

Teema kinnistamiseks analüüsitakse ühe õpilase poolt koostatud kirjeldust ning antakse sellele hinnang (ül 6). Hinnata tuleks vastuse õigsust ja täielikkust ning parandada teksti abil.

Rähnide (ül 4) ja puukoristaja pilte saab leida internetist (*woodpeckers*; suur-kirjurähn: *dendropocopus major*) või kasutada lisatud PowerPoint'i esitlust „[Rähn ja puukoristaja_pildid](#)“.

3. Kohtumine rähniga

Lugemispalaks on võetud katkend Jüri Piigi raamatust „Tagametsa tiivuline pere“ (1955) ja seda on keeleliselt kohandatud. Kuna raamatust ei ole ilmunud uut trükki, pole seda võib-olla võimalik ka õpilastele tutvustada. Raamatu illustratsioonid on kahvatud, seetõttu võiks taustteadmiste (*sepikoda, lüditud käbid*) andmiseks kasutada Google'ist pildimaterjali või lisas olevat esitlust „[Rähn ja puukoristaja_pildid](#)“. Esitluses on pildid ka rähni ja orava söödud käbidest, et neid omavahel võrrelda (ül 6).

Sisutaastavate küsimuste (ül 1) esitamist harjutatakse suuliselt, abiks on lausete algused. Vajadusel võib küsimused tahvlile kirjutada. Oluline on jälgida, et õpilased kontrolliks vastuseid teksti abil. Õpetaja võib lisaks esitada küsimusi ka teksti baasil tuletatava info kohta (*Mitu last oli metsas jalutuskäigul? Mis metsa lapsed läksid? kuusikusse. Mis puud seal kasvasid, kuidas saab teisiti öelda?* jne). Teine ülesanne eeldab samuti tekstis orienteerumist ja kirjelduste leidmist.

Teksti võib analüüsida ka sellest seisukohast, mida lapsed metsas kuulsid ja nägid (ül 7). Tabeli täitmiseks leida ja lugeda antud sõnaühendiga lause ja otsustada, kas see oli lastele kuuldav/nähtav. Keeleline järeltöö tekstiga (ül 8) on mõeldud kohamäärsõnade kinnistamiseks.

Kahe teksti kokkuvõtteks saavad nupukad lahendada ristsõna (*kooreürask*).

4. Puukoristaja

Teabetekst (<http://bio.edu.ee/loomad/Linnud/SITEUR.htm>) tutvustab üht toidulaua sagedast külalist – puukoristajat. Teksti põhjal saab täita sõnalüngad (ül 1) ja ristsõna (*puuporr*), mõlema puhul on oluline leida vastused tekstist.

[Puukoristaja](#) pilte Googlist: *sittea europaea* või *nuthatch*.

5. Puukoristaja toidulaua

Puukoristaja käitumist toidulaua iseloomustanud lastekirjanik Jüri Piik ja käesolev katkend on raamatust „Tagametsa tiivuline pere“. Tegemist on kombineeritud tekstiliigiga, milles sündmuse kirjeldusega paralleelselt antakse teavet kahe linna käitumise kohta (jutustus sisaldab kahte teabeteksti). Puukoristaja kohta said lapsed eelteadmisi loetud palast, sootihast on vaja täiendavalt tutvustada, selleks saab pildimaterjali internetist (*parus palustris*) või lisatud PowerPoint'i esitlusest „[Rähn ja puukoristaja_pildid](#)“.

Enne lugema asumist võiks meelde tuletada lugu „Kohtumine rahniga“, sest samad tegelased on käesolevaski loos, nimeliselt ainult Jüri.

Käesolevas lugemispalas keskendutakse puukoristaja käitumisele (ül 1, 2) ja võrreldakse kahe linnuliigi toimetamisi toidulaual (ül 5). Rohkem tähelepanu tuleb pöörata sootihasele, leida tekstist tema välimuse ja käitumise kirjeldus (ül 4). Kokkuvõtteks koostatakse teabekaart puukoristaja kohta (ül 6) ja antakse hinnang tema käitumisele: rõhutatakse tema kasulikkust metsas ja mõningate lindude riiakust. Kindlasti ei tohi lastele jääda arusaam, et puukoristaja on halb (riiakas, ablas).

Lisas „*Nuputamist*“ tuleb leida lindude rahvapäraseid nimetusi (*varblane – värvuke; puukoristaja – puuporr, puurahn; rahn – metsasepp, metsatohter, tuvi – kulu; leevike – punapugu*). Keerulisem ülesanne on pildil kujutatud linnu äratundmine, töö hõlbustamiseks on ristsõnas abiks sõna algustähed (*talvelinnud*).

6. Talverõõmud

Ühe teema alla on koondatud eesti autorite kolm luuletust talvelõbudest: L. Andre „Sula“, E. Enno „Uisutamas“ ja R. Parve „Suusasõit“. Tutvuda võiks luuletuse tekstidele kirjutatud muusikapaladega. Kolmest luuletusest tuleks õpilastel valida üks, mida pähe õppida ja ilmekalt esitada (ül 3-6). Kuna teemaks on talverõõmud, siis on nende luuletuste ühiseks tunnuseks rõõmus meeleolu, mida luuletust lugedes väljendada. Ilmeka lugemise õppimisel on vaja õpetaja abi, et märkida tekstis rõhutatavad sõnad, pausid jms (vt ül 3 „Uuel aastal“ juures). Kui õpetaja soovib kõikidel lastel õppida ühte luuletust, siis võiks alustada selle päheõppimist tunnis. Abivahendiks kirjutada tahvlile (ekraanile) luuletuse tekst puuduvate sõnadega, milles iga lugemise järel osa sõnu maha kustutatakse.

„Sula“ (Leili Andre)

Luuletuse analüüsil keskendutakse sõnavaratööle (ül 3, 4) ja väljenditele, mida luuletaja kasutab sula ilma kirjeldamisel (ül 1). Ühises arutelus pööratakse tähelepanu sulast ilmast johtuvatele lõbustustele (ül 2), tuuakse näiteid luuletusest ja laste endi kogemustest. Oluline on ka arutleda lumesõja turvalisuse teemal (ül 8) ja sõnastada oma klassi/rühma reeglid.

Luuletuse sisu ümbersõnastamisel (ül 5) on abi lausete algusest, selle töö tulemuseks on kokkuvõtlik jutustus sula ilama rõõmudest (ül 6). Keelelises ülesandes (ül 7) tuleb korduv tegusõna – tegema - asendada kas pakutud valiku või omalt poolt mõelduga ja tekst uuesti lugeda.

„Uisutamas“ (Ernst Enno)

Luuletuse „Uisutamas“ on viisistanud Tuudur Vettik ja seda on võimalik kuulata CD-lt „Eesti vanad lastelaulud-3“, Kukerpillide esituses albumilt „Eesti lastelaulud 2003“ või *YouTube*'is: Karmen Rõivasepp – „Uisutamas“.

Enne luuletuse lugemist anda teadmisi vana aja uiskude (tritsud - tritsutama) ja spordirõivastuse kohta. Võimalik on kasutada Interneti pilte (*old time ice skate; ice skate in 1920, 19...*) või muuseumis (nt Otepää Talispordimuuseum) vaadata vana aja spordivahendeid.

Teksti analüüsimisel (ül 1) pöörata tähelepanu luuletuse rütmile ja silbi kordustele, mille abil on luuletaja püüdnud matkida hoogsat liuglemist jääl. Lisaks luuletusele käsitletakse tarbeteksti (teade ajalehes) ning esitatakse selle kohta kaaslastele küsimusi. Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida asjaolule, et lisaks tekstist saadavale teabele, leiab infot ka sõnumile lisatud piltidelt (sponsorite logod) (ül 4). Arutelu küsimustele (ül 5) võiks küsida lisa oma kodukoha uisuvõimaluste kohta (*Kus asub? Kas on valgustatud? Kust saab laenutada?* jne).

Selle teema lõpetuseks koostatakse lühisõnum või – kiri. Õpetaja võib nimetada teema, kuid õpilased võivad ise valida kellele kirja kirjutavad. Tahvlile võiks kirjutada olulised märksõnad ja näited (nt *pöördumine kellegi poole, kellaaja märkimine ...*).

„Suusasõit“ (Ralf Parve)

Luuletusest „Suusasõit“ on mitmeid muusikalisi versioone: Gustav Ernesaksa meeskoorilaul, Lydia Austeri ansambli- või soololaul jt. Laul kuulus kaua aega (1960-1970) koolilaulikute raudvarasse (nt R. Päts „Laulik VI klassile“).

Luuletus on rikas piltlikest kujunditest ja väljenditest, mis eeldab sõnavaralist tööd, riimuvate sõnade leidmist (ül 1, 4) ja fotode ning teksti ühendamist (ül 2, 3). Õpetajamaterjali lisas: „[Suusasõit_pildid](#)“, on valik fotosid, slaidiseansis avaneb hiireklõpsul selle juurde kuuluv väljend. Luuletuse rütm ja riim võimaldavad eri viisil lugemist (ül 5), et otsustada, milline väljendusviis antud luuletuse puhul enam sobib.

Nuputamiseks on sõnavararistsõna (*talvelõbud*), milles on töö hõlbustamiseks sõnade algustähed märgitud, ja mõistatused talvest.

7. Õnnetus jääl

Enne lugemispala käsitlust meenutada eelmisi katkendeid „Kevadest“ ja esitada sellekohaseid küsimusi (*Millest said teada „Kevade“ katkendeid lugedes? Kes olid Arno koolikaaslased? Millega Toots koolis tegeles?* jne) või teha kokkuvõtliku teksti põhjal kuulamisülesanne (esitada õpilastele lünktekstina):

Vahetund Paunvere koolis

Arno oli esimest päeva koolis ja tundis end teiste hulgas võõrana. Ta hoidis end kartlikult seina lähedale ja vaatas, mis tema ümber toimub. Ainus tuttav oli heledapäine naabritüdruk Teele.

Tõnisson oli tugev, paksu näoga poiss. Ta tammus aeglaselt ühe koha peal ja sõi lihaleiba. Punaste juuste ja naljakate nõõpsaabastega Kiir uhkustas oma uutmoodi sullepeaga. Toots jooksis mürinal Arnost mööda. Tema ees põgenes ehmunud näoga Peterson. Tootsi viha jahtus kui Peterson lubas

tema korgitseriga noa ära osta. Siis helises kell tundi.

Järgmised tunnid ja vaheajad möödusid ilma suuremate sündmusteta. Ainult Toots suutis ühteist korda saata. Ta rebis oma kooliõe kleidi katki, vahetas rahakoti ära, lõi katki aknaruudu ja tegi koolimaja taha lõkke.

Vahetund Paunvere koolis

Arno oli ..... päeva koolis ja tundis end teiste hulgas ..... . Ta hoidis end ..... seinä lähedale ja vaatas, mis tema ümber toimub. Ainus tuttav oli heledapäine naabritüdruk .....

Lugemispalaks valitud katkendit on lühendatud ja keeleliselt jõukohastatud, säilitatud on Oskar Lutsule iseloomulik dialoog. Soovitav vaadata katkendit filmist „Kevade“. Vajalik on eeltöö tärniga märgitud sõnade ja väljenditega (ül 5). Ainekava kohaselt peaks 7. klassis kujundama õpilastes oskust ise tundmatuid sõnu tekstist leida/markeerida ja konteksti abil neid seletada. Märgitud sõnade tähenduse leidmiseks tuleb õpetada kasutama sõnastikku.

Raamatukatkend pakub võimalusi lugemistehnika parendamiseks ja ilmeka lugemise harjutamiseks: dialoogi lugemine osalistega (ül 2, 3) ja valiklugemine (ül 8, 10). Tegelaste repliigid tuleks eelnevalt eri värviga markeerida, see aitab hoida lugemisjärge ja vältida saatelause lugemist.

Töö tekstiga põhineb dialoogi analüüsil (ül 2) ja arutelul (ül 4, 9), mille käigus sõnastatakse õpetuslik iva (ül 14). Tegelaste käitumist tuleks hinnata lähtuvalt Tootsi tegevuse eesmärgist (halb nali), kuid ka Teele seisukohalt (rumalus). Tähelepanu võiks juhtida ka turvalisusele ja hättasattunu abistamisele. Jäähutuse videot saab vaadata: http://www.youtube.com/watch?v=MCmtP4_Fj6M.

Lugemispala tuleb jaotada lõikudeks, lõigud järjestada ja pealkirjastada (ül 11). Teksti taastamisel on abiks kava (ül 11, 12), sõnauhendid või skeem (ül 7). Kokkuvõtliku jutustuse aluseks võib võtta pildiseeria ja kava (ül 12). Kirjaliku lühiüumberjutustuse koostamisel võib eeskujuks võtta Hannese loo (ül 13), vajadusel märkida tahvlile olulised ja kirjutamisel raskusi valmistavad sõnad:

<i>Kava</i>	<i>Olulised sõnad</i>	<i>Rasked sõnad</i>
1. Arno märkab hädaohtu.	sammus nõrgale jääle nägi aknast jää murdus kukkus vette jooksis jõe	lasid liugu
2.		

Tähelepanelikuks lugemiseks on osaliste (Tõnisson, Libe, Arno, Toots) seletused juhtunu kohta (ül 15), mis võimaldavad analüüsida, kui erinevalt inimesed sama sündmust tähele panevad.

Lugemispala juurde kuuluva ristsõna lahendussõnaks saadavat väljendit – *ajab puru silma* – on vaja selgitada, nii otseses kui ka kaudses tähenduses.

8. Jäine kamakas vigastas koolipoissi

Tõestisündinud juhtumil põhinev ajaleheartikkel, mida on käesoleva lugemispala tarbeks lühendatud ja muudetud anonüümseks. Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida ajakirjandusliku teksti vormistusele, sh erinevale šriftile. Lugu koosneb kahest osast: erinevate inimeste küsitlusele põhinev ajakirjaniku nägemus juhtunust ja arsti kommentaar peavigastustest. Artiklis on lastele raskesti loetavaid ja tundmatuid sõnu (*neurokirurg, ajutrauma, peavigastus, röntgenpilt*), mida tuleks enne lugema asumist selgitada ja õigesti lugema õppida.

Teksti sisulisel analüüsil tuleb leida loost faktidel põhinev oluline info (ül 1, 8) ja koostada juhtunu kohta lühikokkuvõte (ül 2). Järgnevalt käsitleda artiklit erinevate ametiisikute aspektist lähtuvalt: kes ja mis infot nad õnnetuse kohta ajakirjanikule annavad (ül 3, 4). Need tekstiosad võiks erineva värviga markeerida. Valiklugemist kasutades otsustada, kelle jutt oli põhjalik, kellel emotsioonidel põhinev, kellel napsõnaline. Vajalik on näidata, et sama sündmust saab edastada erinevalt (ül 6), siinjuures on sobiv meenutada eelmise loo seletusi jääl juhtunu kohta. Loetu põhjal ja arutluse tulemusel peaks õpilane oskama lähtuvalt erinevate inimeste valduses olevast infost koostada lühiteateid (ül 5). Lühiteated võib koostada nii suuliselt kui ka kirjalikult, kui eelnevalt töö ühiselt ette valmistatakse ja õpetaja pidevalt abistab. Vajadusel võiks õpetaja jutu alguse ette anda. Tublimatel jutustajatel-kirjutajatel on võimalus end kannatanu rollis ette kujutada, panna *mina*-vormis lugu paberile ning teistele ette kanda (ül 13).

Teine pool lugemispalast on neuroloogi kommentaar, mis pole otseselt selle looga seotud, küll aga annab teavet, miks on jääpurikad ja katuselt kukkuv lumi ohtlikud. Selles loos sisalduv oluline info tuleb lünkadesse kirjutada ja saadud lühilugu tervikuna ette lugeda (ül 9).

Kivi tänaval juhtunud õnnetusele lisaks on Jaagupi seletus kooliteel juhtunud trauma kohta (ül 11). Kahte lugu kõrvaltades saab järeldada, mis oli nendes sarnast, mis erinevat ning mis info pole võrreldav.

Lugemispala erinevaid osi tuleb siduda kokkuvõtlikus vestluses: mis juhtus, mis olid/võivad olla sellise õnnetuse tagajärjed, kuidas kirjeldatud õnnetusi ära saab hoida ja mis teha, kui need siiski juhtunud on (ül 12).

9. Olümpiamängud Vana-Kreekas

Emakeele õpetajal peaks olema teave, mis taustteadmised on olemas õpilastel ajaloost ja mis on lugemispalast saadav uus teave. Vastavalt sellele tuleb tunni sissejuhatav osa ette valmistada ja varuda sobivad näitvahendid (*et.wikipedia.org*: antiikolümpiamängud; *Google*'st: the Ancient Olympics).

Käesolev tekst on teaberohke ja olustikult ajakauge, mis raskendab mõistmist. Ettevalmistavas osas on vaja õppida võõraid sõnu õigesti lugema, mõistma ja kasutama (ül 3). Töö tekstiga keskendub teabe leidmisele, küsimuste koostamisele ja vastuste põhjendamisele loetu abil (ül 1, 2). Pala ees olev mängude ajakava/programm aitab teksti paremini jälgida ja toetab valiklugemist. Teaberohket teksti ei ole võimalik tavapärase vormis jutustada, aga võiks kujundada tekstis orienteerumise oskust, et leida

täpseid vastuseid küsimustele, s.o täita valiklugemise ülesandeid (*Kes said osaleda olümpiamängudel? Mil moel olid olümpiamängud seotud peajumal Zeusiga? Mis reeglid kehtisid pankraationivõistlustel?*).

Arutluse saab üles ehitada antiikolümpiamängudel kehtinud reeglite ja nende täitmise üle (ül 4), õiged vastused on olemas lehekülje allservas. Valikvastustega ülesanded on võetud raamatust M. Coleman „Leegitsev Olümpia“. (Egmont Estonia, 2000), kust saab teema kohta ka asjakohast lisamaterjali.

10. Eestlaste olümpiavõidud

Tundi võib alustada eepool loetust kokkuvõtte tegemisega ja selle sidumisega kaasaegsete olümpiamängude teemaga. Selleks sobib kuulamisülesanne:

Olümpiamängud on rahvusvaheline suurvõistlus ja spordipidu. Olümpiamängude tava sai alguse Kreekast enam kui 2500 aastat tagasi. Kaasaegsed olümpiamängud jätkavad antiikolümpiamängude traditsiooni. Praegu toimuvad olümpiamängud iga nelja aasta järel. Nüüdisaegsed spordimängud koosnevad suveolümpiamängudest ja taliolümpiamängudest. 2012. aasta suveolümpiamängud olid Londonis.

Tabelisse on kantud eestlased-olümpiavõitjad seisuga september 2012 ja tühjad lahtrid juhuks, kui nimistusse on vaja täiendusi teha. Olümpiavõitjate tabeli abil täidetakse sõna/arvu lüngad (ül 1) ja tööraamatu lõpus olev ristsõna (*olümpialipp*). Ristsõnasse on vaja kirjutada kuldmedalistide perenimed, sulgudes olevad daatumid viitavad olümpiamängude aastale.

Teise ülesande täitmisel on väga oluline, et fotod, mida õpilastele demonstreerida, oleksid hea kvaliteediga ja nendel kujutatud inimesed tuntavad. Abiks võiks olla autorite poolt koostatud *PowerPoint*'i esitlus „[Eestlaste olümpiavõidud](#)“, mis annab ka lisainfot kaasaegsete olümpiamängude kohta. Seda tööd võiks organiseerida nii, et õpilased vaatavad pilti, kirjutavad tööraamatusse (ül 2) järjekorranumbri taha nime ja siis õpetaja kuvab (hiireklõpsuga) kontrolliks nime slaidile.

11. Rahvalaulud

Rahvalaulud on 7. klassis uus käsitletav tekstiliik, seega on tarvis enne lugemist anda eelteadmisi ajastust ja olustikust, milles rahvalaulud tekkisid. Kindlasti oleks vaja kuulata rahvalaulude esitusi kas heliplaadilt või *YouTube*'st. Eristada tuleks rahvalaulu rahvalikust laulust (Kihnu Virve, Kukerpillid, ...).

Kuna rahvalaulude keelekasutus on eripärane, tuleb keelelisele tööle ka enam tähelepanu pöörata ja tuua esile mõned olulised tunnused: algriim (ül 4, 10), mõttekordused (parallelism), vanaaegne keel ja murdesõnad (ül 1, 2, 3, 7, 8, 9). Võõrad sõnad tuleks tänapäevaste sõnavormidega asendada, lugeda laulu uuesti ja otsustada, kas sõnum jäi samaks. Rahvalaulu mõtte otsimise ja (ümber) sõnastamise ülesannete (ül 5, 6, 11, 12) täitmine eeldab eelnevat arutelu ja näidete leidmist.

Lisas „*Nuputamist*“ on mõned rahvamõistatused koduloomadest.

12. Vastla liulaul

Enne rahvalaulu lugemist tuletada meelde vastlapäeva kombeid ja leida, millal seda käeoleval aastal tähistatakse (liikuv püha) (ül 7). Vastlapäevaga seonduvat aitab meelde tuletada tööraamatu lõpus oleva ristsõna lahendamine (*vastlakuu*). Ristsõna on lahendatav pärast rahvalauluga tutvumist, sest sisaldab luuletuse sõnavara. Ristsõna lahendamisel juhtida õpilaste tähelepanu sõna tüve muutumisele ainsuses ja mitmuses (4. vastus on ainsuses – tuder, 7. mitmuses – takud).

Tegemist on rahvalauluga ja seda tuleks analüüsida eelpool õpitud malli kohaselt, leides rahvalaulu tunnused (ül 1, 2, 3, 4). Rahvalaulu sõnumi leidmiseks tuleb jaotada pala kahte ossa (ül 5) ja kirjutada lausetele sobivad lõpud. Keeleliseks tööks on laadi- ja astmevahelduslike sõnade sobitamine lausesse (ül 6).

Rahvalaulu järel on kuulutus, mille abil harjutatakse küsilause moodustamist, küsimuste esitamist ja saadud vastuste täpsuse hindamist (ül 8). Lisaks kuulutusele võib otsida internetist pilte, mille abil võrrelda tänapäevast ja vanaaegset (soome kelk) tõukekelku.

Kuulutus annab ainet ka aruteluks, kuidas sellisele pakkumile reageerida, mida on vaja otsustamisel arvestada (asukoht, aeg, raha, ...). Õpetaja võiks korraldada vaidluse: eri arvamused, poolt ja vastu argumendid jne.

13. Kes on Vana Toomas?

Teemat on võimalik siduda ajaloost õpituga (keskaegne linn, linnaolustik, linnakodanike ja sõjameeste rõivastus jms). Lisamaterjalina on soovitatav kasutada pildiraamatut „Vahva Toomas: Vana Toomase legend“, mille autoriks on Tiia Mets (Päike ja Pilv, 2012) ning Andres Kuura piltide ja Gert Helbemäe tekstiga raamatut „Vana Toomase legend“ (Grenader Grupp, 2012), mis on lisaks emakeelele ilmunud ka inglise, vene, hispaania, soome, rootsi ja läti keelsena.

Teksti analüüs ja taastamine põhineb varem omandatud töövõtetel: jaotamine osadeks, oluliste sõnade leidmine ja joonimine ning nende abil jutustamine (ül 2). Jutustada võib tervikuna või jaotatuna kolme ossa (aheljutustamine). Õpetaja juhendamisel tuleb tekstist leida keerulisi lauseid ja nendega tegeleda. (*Kaua aega tagasi elas Tallinna rannas vaene lesknaine oma pojaga. Toomas elas ... . Ta ema oli ... jne*).

Loo žanri üle võib arutleda-vaielda: on see tõsilugu, muistend või rahvajutt. Meenutada tasuks I ja II osas käsitletud lugemispalu (*Kuidas mees ussikoopast õnne leidis; Suur-Tõll; Isa ja poeg*) ja nende juurde kuuluvaid kokkuvõtteid. Tulemused võib kanda tabelisse:

	Muistend	Rahvajutt	Tõsilugu
Tegelased: Toomas, Kala-Maie			
Tegevuskoht: Tallinn			

Sündmused:			
• sõbrustamine sõjameestega • ...			
Tuulelipp Vana Toomas			

Lugemispala juurde sobib lahendada linnade sümboleid tutvustav nuputamisesanne ja/või 14. teema juurde kuuluv ruudustikust maakonnalinnade nimede ja sümbolite leidmine.

14. Laul Põhjamaast

Tegemist on kõikidele väga tuttava laulu sõnadega ja alustuseks tuleks kuulata „Laulu Põhjamaast“ erinevaid ettekandeid *YouTube*'st, näiteks

- laulab solist (Toomas Uibo, Getter Jaani)
- laulab koor (ühendkoorid Noorte Lauupeol 2011)
- laulavad solist ja koor (B. Õigemeel ja Hale Bopp Singers).

Õpetaja võib rääkida loo mingist sündmusest (laulupidu, Balti kett, ...) ja tunnetest, mis teda valdasid, kui seda laulu koos paljude inimestega lauldi ning ärgitada õpilasi oma tundeid kirjeldama (ül 1). Meelde võiks tuletada ka hümnid ja arutleda selle üle, kas „Laul Põhjamaast“ võiks sobida riigihümniks. Kui sõnad on selgeks saanud, siis on võimalus seda laulu kaasa laulda: www.lastekas.ee – karaoke.

Luuletuse sisu analüüsil (ül 2, 3, 4) seostatakse luuletaja poolt sõnastatu teabetekstist saadud infoga. Luuletust õpitakse ilmekalt esitama (ül 7) ja otsustatakse, milline esitusviis toob luuletuse meeleolu kõige paremini esile (ül 6).

Lugemispala juurde kuulub teemakohane viktoriin. Millal seda teha, sõltub õpetaja valikust: kas enne või pärast luuletuse ja teabeteksti käsitlemist. Viktoriin võib läbi viia ka kahel korral: enne lugemist, kontrollides eelteadmisi ja pärast lugemist, saades teada, mida juurde õpiti.

Nuputamiseks on ristsõna (*Põhjamaa (me) sünnimaa*) ja ruudustikust linnanimede leidmine.

15. Miks Tallinn valmis ei saa?

Ülemiste Vanakese muistendit tuleb kõrvutada Ülemiste järve kohta käiva teabetekstiga (ül 1, 2), et kinnistada muistendi mõistet (ül 3). Meenutades eelnevalt loetud lugusid (ül 4), võiks tuletada meelde, mis otsusele jõudsid lapsed lugemispala „Kes on Vana Toomas?“ puhul. On soovitatav harjutada temaatilist jutustamist märksõnade abil (ül 5), kasutades nii muistendist kui kateabetekstist saadud infot. Sisuliseks järeltöök tekstiga on kahe õpilase jutustused (ül 6).

16. Ülemiste Vanake

Oskar Lutsu näidendi teksti on 7. klassi õpilaste jaoks tunduvalt lühendatud ja ebaolulist teavet välja jäetud. Teksti käsitlemise eel tuleks meenutada II osas „Kõik ei lähe nii nagu röövlid olid arvanud“ põhjal tehtud kokkuvõtet näidendi ülesehitusest (kuvada ekraanile, kirjutada tahvile), et lugemise käigus saaks seda jälgida, näiteid lisada ning lünkteksti täita (ül 3).

Näidend on sõnaline teatrietendus, mis koosneb vaatustest. Vaatuste vahel on vaheajad, mis kestavad 10-15 minutit. Vaatused on jaotatud väiksemateks osadeks – **piltideks** ehk **stseenideks**. Stseeni võib nimetada ka vaatepildiks või etteasteks.

Näidendi tekstis on kirja pandud:

- tegelaste ütlused,
- autori selgitused ehk **remargid**.

Remargid on abiks näidendi lavastamisel. Nende abil antakse lisajuhendeid, kirjeldatakse tegevuspaika, olukorda, tegelaste iseloomu ja nende tegevusi.

Teksti käsitlemisel tuleb jälgida, kust saadakse vajalik teave, kas ütlustest või remarkidest (ül 4, 9).

Teksti sisuline analüüs toimub etteastete (piltide) kaupa ja põhineb ütluste analüüsil (*Mida ütles? Mis eesmärgil? Mida tahtis teada? Mida teada sai?* jne), kasutatakse varemõpitud dialoogi analüüsi skeemi (ül 2, 6, 7). Tähelepanu tuleb juhtida asjaolule, millal toimus muutus Ülemiste Vanakese suhtumise linna hävitamisse ja miks (ül 6, 7)

Lisaks ilmekale lugemisele osalistega (ül 10) arutleda, mis võimalused oleksid seda näidendit lavastada (ül 11). Olustiku kujutamisel ja rõivastuse osas võiks meenutada ajaloos õpitud ja ette kujutada keskaegset Tallinna (vt ka „Kes on Vana Toomas?“).

17. Kui isa kinkis raamatuid

Sissejuhatavas osas on vajalik teha sõnavaralist eeltööd (palitu, kummut, ...) ja anda taustteadmisi tollaegsest olustikust (*linnaskäik hobusega, linnasaia toomine, harv võimalus uusi raamatuid saada, ...*). Võimalusel näidata lastele vanaaegseid (gooti kirjas) lasteraamatuid või õpikuid ja proovida neid lugeda (ül 7, 14).

Sisulisel analüüsil ja arutelu käigus tuleb võrrelda, mis võimalused olid vanal ajal raamatuid lugeda, tuua esile erinevused tänapäeva ja vana aja raamatute hoidmise, kättesaadavuse ja lugemishuvi kohta (ül 3, 4, 10, 11, 13). Järeltöök on antud keeleliselt vigane tekst (ül 8) ja meenutada võiks ka reeglit, kuidas kirjutatakse raamatute pealkirjad.

Nuputamiseks on ristsõna, milles meenutatakse tööraamatu III osa lugemispalu ja nende autoreid (*raamatukogu*). Vajadusel suunata õpilasi sisukorda kasutama.

Lugemispalad tööraamatu IV osas

Lugemik-tööraamatu IV osas on tekstid kevadveerandi lugemistundideks. Tutvutakse eesti autorite kevadluulega ja katkenditega ilukirjandusest. Uue tekstiliigina käsitletakse naljandit ja tehakse kokkuvõtte Eesti rahvaluulest. Teabetekstid leiutistest on otstarbekas siduda ajaloos õpituga.

1. Kevade saabumine

Teema alla kuulub kaks lühiluuletust varakevadest: Juhan Liivi „Tulen, tulen!“ ja Ellen Niidu „Märts“. Luuletusi varakevadest tuleb käsitleda varemkasutatud malli alusel. Pärast luuletuste lugemist ja esmast analüüsi täidetakse ülesanded mõlemast luuletusest saadud informatsiooni kasutades: mida luuletaja võis mõelda, tähele panna ja kuidas ta on seda luulekeeles väljendanud (ül 1, 2). Tähelepanu pööratakse ka luuletaja poolt kasutatud väljenditele (ül 3, 5) ning asjaolule, et Juhan Liiv on oma luuletuses kasutanud rahvalaulule iseloomulikke tunnuseid (ül 4).

Kolme varakevadise meeleoluga luuletuse (*Tulen, tulen! Märts*, ja *Varakevadel*) juurde on koostatud [slaidiprogramm](#), mis on kodulehel õpetajamaterjali lisana.

2. Sinilill ja võsaülane

Internetimaterjalide (www.bio.edu.ee) põhjal on koostatud teabetekstid kahest lastele tuttavast kevadlillest. Soovitav on leida analoogne tekst internetist ja võrrelda seda tööraamatus oleva tekstiga. Õpetaja peab kindlustama teabetekstis kasutatud terminite (*risoom*, *maapealsed võsud*, *juurmine leht* jt) mõistmise. Enne lünkülesande (ül 1) täitmist on soovitatav eelnevalt oluline info teabetekstides alla joonida. Loominguliseks ülesandeks sobib kahe kevadlille võrdlus ja selle vormistamine tabeli kujul (kasvukoht, maa-alune osa, kasutamine, mürgisus jt). Näiteks:

	Sinilill	Võsaülane
õitsemise aeg	aprill, mai	aprill, mai
kasvukoht		
õis		

Teabetekstide juurde on lisatud kõnearenduslik ülesanne (ül 3), mille abil harjutatakse teabe esitamist erinevas sõnastuses.

Lisas „*Nuputamist*“ on täheanagramm, millest moodustatakse lillede nimetusi.

3. Lumikelluke

Läti keelest tõlgitud A. Sakse lillemuinasjutt on originaalis liiga pikk ja keerukas sõnastuses, mistõttu on seda lühendatud ja keeleliselt kohandatud. Muinasjutt on esitatud kahes osas, lõikudeks jaotatuna ja nummerdatuna. Jutustamise abivahendiks on kava (ül 6, 10), mis saadakse lõikude pealkirjastamisel. Lugemispala sobib ka kokkuvõtliku jutustamise õppimiseks (ül 14, 15). Muinasjutu sisulisel analüüsil keskendutakse tegelaste iseloomustamisele (ül 2, 4) ja nende käitumise hindamisele (ül 3, 5, 13). Arutelu (ül 12) alusel sõnastatakse muinasjutu mõte ja tuuakse näiteid, mille põhjal saab otsustada lugemispala žanri (ül 13).

Tekstis esinenud võõraste sõnade tähenduse kinnistamiseks on tööraamatu lõpus ristsõna (*armastuse jõud*), mille lahendamisel on abiks sõna esitähed.

4. Varakevadel

Hando Runneli luuletuses esinevad mitmed sõnad ja väljendid mis vajavad selgitamist (ül 2) ja eelnevalt loetu (*Sinilill ja võsaülane*) meenutamist. Luuletuse teksti ümbersõnastamisel (ül 3) tuleb tugineda laste endi kogemustele. Luuletuse sisu ja laste taustteadmistega on seotud ka teabekaardi täiendamine (ül 5). Siinjuures on oluline, et õpetaja suunaks abi otsima kas teatmeteostest või internetist ja aitaks õpilastel olulist infot märgata.

Lisas „*Nuputamist*“ olev ristsõna lahendus (*Millal värvime mune?*) suunab õpilasi kalendrist abi otsima.

5. Naljandid

Teema käsitlemiseks on lugemikus viis rahvanaljandit, mille lugemise järel peaks kujunema arusaam naljandist kui tekstiliigist (ül 4). Arutleda (ül 2) tuleks kindlasti selle üle, mis on nali ja mis võib olla põhjuseks, et naljad pole kõikide jaoks naljakad, sest neist ei saada aru. Tihti on juttudes nali ära peidetud või tausta (*olustik, sõnavara*) mittetundjatele arusaamatu. Rahvanaljandite puhul valmistab tihti raskusi ka murdekeele mõistmine. Lastele võib seega naljakas olla juba nende juttude lugemine või kuulamine. Tööraamatus viienda naljandi puhul ei pruugi ka murdekeele oskaja sellest segadusest välja lugeda, kui palju lapsi oli Jaanil. Kui õpetaja on leidnud ajalehest või kogumikest lastele sobivaid anekdoote (nt naljad Jukust), siis võiks neid ette lugeda ja koos arutleda, mis oli nendes lugudes naljakat.

6. Eesti rahvaluule

Lühiteksti ja skeemi abil tehakse kokkuvõtte 7. klassis käsitletud rahvaluulest. Eraldi pole käsitletud rahvaluule lühivorme. Nendega on lapsed kokku puutunud lugemisel ja mõistatuste lahendamisel. Kokkuvõtva ülesandeks on näidete lugemine ja tekstiliigi määramine (ül 1). Kordava tunni võiks

läbi viia raamatukogus, kuna seal on kõige lihtsam leida tekstinäiteid ja kasutada internetti. Tööd saab korraldada kas individuaalselt või rühmas ja sobiva teksti valikul saab abi osutada raamatukogu töötaja.

Nuputamiseks on ristsõna Eesti rahvajuttude tegelastest (*maa-alused*).

7. Kuidas üks lurjus mind kimbatusse viis

Lugemispala aluseks on katkend Ottokar Domma raamatust „Usin õpilane Ottokar“, „Rüblük Ottokar“, „Maailmaparandaja Ottokar“, mida on lugejate tarbeks lühendatud ja lihtsustatud. Teksti analüüsimisel tuleb pöörata tähelepanu jutu ülesehitusele: sissejuhatus, käivitav sündmus, kulminatsioon ja lõpplahendus. Pala on jaotatud lõikudeks ning sisuline analüüs ja jutustama õppimine (ül 5, 6) toimub tugisõnade ja skeemi abil. See pala annab teisigi võimalusi jutustamise harjutamiseks: *mina*-vormis lühijutustus (ül 8), jutustamine eri tegelase (Schücht, Ottokar) vaatevinklist ja kirjaliku ümberjutustuse koostamine. Ühiselt tehakse valik, kelle nimel (*Ottokar, Schücht, pealtnägija*) seletust koostada, seda võib korraldada ka rühmatöona. Varasem kogemus seletuskirjas kirjutamisest on õpilastel olemas (III osa „Jäine kamakas ...“). Lisaülesandeks on dramatiseering (ül 10).

Eesti keele ainekava nõuab, et 7. klassi lõpetaja oskab tekstist leida tundmatuid sõnu ja kasutada sõnastikku. Eeldatavasti ei esine selles tekstis palju lastele tundmatuid sõnu ja lisatud ülesanne sõna tähenduste leidmiseks (ül 2, 3) peaks olema lastele jõukohane.

8. Suitsetamas

Oskar Lutsu süžeed sisaldav luuletus annab mitmeid võimalusi teksti esitamiseks: lugeda seda osalistega (ül 3), koostada tekstilähedane ümberjutustus, harjutada ilmekat lugemist, väljendades intonatsiooni, miimika ja hääle abil ütluse eesmärke (vt tabel). Sisulises töös keskendutakse dialoogi analüüsile (ül 2), täiendades tabelit ütluse eesmärkidest tulenevate repliikidega. Tekstilähedasele ümberjutustusele võiksid õpilased mõelda alguse (nt *Kust poisid suitsu said?*).

9. Ebameeldiv kohtumine koduteel

Tunni sissejuhatavas osas meenutatakse varemloetud katkendeid M. Keräneni raamatust „Varastatud oranž jalgratas“ ja selle jutustuse peategelasi (ül 1). Pala keelelisel analüüsil keskendutakse tekstis esinevate väljendite ja võrdluste leidmisele, seletamisele ja kasutamisele lausetes (ül 3). Kirjelduse koostamise (ül 2) aluseks on orienteerumine tekstis, vastavate sõnade ja väljendite markeerimine/joonimine. Tugevama klassikoosseisu puhul võib harjutada ka kirjaliku kirjelduse koostamist, abina saab kasutada täidetud skeemi, vajadusel õpetaja abi sidusteksti koostamisel (näiteks lause alguste ja sidendite märkimine tahvlile). Neljanda ülesande dialoogi lugemisel analüüsitakse ja võrreldakse tegelaste kõnet: suured poisid ja Olev ning pööratakse tähelepanu mitteverbaalsetele

väljendusvahenditele (ül 5). Õpetaja peab jälgima, et lapsed ei kipuks võimendama halvustavaid väljendeid ja neid matkima. Arutelu käigus tuleks leida palas sisalduv õpetuslik iva ja see ka sõnastada (ül 6, 7). Lugemispala teema võiks seostada inimeseõpetusega ja arutleda laiemalt kiusamise üle ja tuua näiteid, kuidas analoogselt situatsioonist välja tulla. Koostööd võiks teha kooli sotsiaalpedagoogi või psühholoogiga.

10. Lagastaja

Luuletuses peitub sügav alltekst, mille leidmiseks sobib vestlus, arutelu ja laste endi tähelepanekute sõnastamine. Lugemispala kasvatuslikuks eesmärgiks võiks olla teadmise kujundamine sellest, mida iga inimene saab teha, et loodust puhtana hoida. Lapsed võivad tuua näiteid, mida kodus prügiga tehakse (ül 4). Ühiselt saab sõnastada kolm loodushoiu reeglit (ül 5). Arutleda võiks ka selle üle, mis jäätmeid tekib koolis ja kuidas nendega toimitakse. (*Mida tehakse söökla toidujäätmetega? Miks neid tekib? Mida tehakse mittevajalike dokumentidega? vanapaberiga? vana koolimööbli? jms*).

11. Teeme ära

Teema sissejuhatuses oli eelnev luuletus. Õpetaja võib ka õpilased suunata „Teeme ära“ kodulehele (www.teemeara.ee) ja uurida värskemat teavet koristustalgute toimumise kohta Eestis ning mujal maailmas. Rõhutada tuleks koristustööde vabatahtlikkust ja meilt saadud idee levikut kogu maailmas.

Antud teema puhul on pööratud tähelepanu ka vastavasisuliste teabetekstide käsitlemisele. Õpilastel tuleb teadete kohta koostada küsimused ja esitada need kaaslastele vastamiseks (ül 3). Rohket teavet sisaldav on ka pala teine pool: prügi teine elu, milles pööratakse tähelepanu pakendite taaskasutusele. Selle teema juures on lastel kindlasti ka omapoolseid näiteid lisada.

Kahe lugemispala kokkuvõtteks sobib lisa „Nuputamist“ olev tekstis kasutatud sõnavara kinnistav ristsõna (*prügikast*).

12. Tiigritiimi liige röövitakse

Tekst ja ideed ülesannete koostamiseks on võetud Thomas Brezina raamatust „Kõuetemplis. Mõistatus-kriminull“ (2001). Raamat tervikuna võiks huvi pakkuda seiklusjuttude lugejaile ja seda võiks soovitada raamatukogust laenutada. Katkendis kirjeldatakse lastele ohtlikku olukorda, millest tänu nutikusele ja üksteise aitamisele õnnestub pääseda.

Rohkem tähelepanu on suunatud sõnavaralisele tööle: tekstist tundmatute sõnade leidmisele, sõnastiku kasutamisele (ül 2, 3, 9, 10, 11) ja nende väljendite rakendamisele (ül 4). Varasemast on tuttav töövõte – ühe pika lause muutmine mitmeks lühikeseks. Selles töös tuleks õpetajal jälgida, et kogu teave saaks edasi antud (ül 5). Jutustamisel toetutakse ajateljele märgitud sõnaühenditele ja harjutatakse tegelaste nimel jutustamist (ül 6, 12).

Teksti juurde kuuluva salakirja lahendamisel tuleb kokku lugeda tumedalt märgistatud tähed (*olen toas kaks-kolm-seitse valvatakse rangelt aidake mind välja*). Loovülesandeks on isikukirjelduse koostamine analoogselt Tiigritiimile (ül 13).

13. Minu ema

Luuletuse sisulisel käsitlemisel pööratakse põhitähelepanu sellele, kuidas Kersti Merilaas on kirjeldanud ema igapäevaseid toiminguid (ül 1, 2) ja õpitakse luuletust ümbersõnastama. Tublimad õpilased suudavad jutustusse ka omi mõtteid sisse kirjutada (ül 3). Kahe teksti võrdlemise oskust kujundatakse kahe samateemalise luuletusega (ül 4). Leelo Tungla luuletus, „Kes on meie ema“ (4. klassi „Eesti keele tööraamat“ IVkl, 4.osa, lk 55), tuleks õpetajal või klassi paremal lugejal ilmekalt ette kanda. Luuletuste võrdlus vormistatakse tabelina (ül 3).

Ristsõnahuviilistele on tööraamatu lõpus nuputamist (*Eesti Ema*) ja väike teabekild sellest ausambast.

14. Mammapoeg Mammastest

Õpetaja peab kriitiliselt hindama selle luuletuse sobivust oma klassile. See lugu on otstarbekas vahele jätta, kui klassis on lapsi, kes võivad sattuda narrimise ja kiusamise objektiks. Vajalik arutelu korraldatakse neljandas ülesandes esitatud küsimuste alusel.

Luuletuse sisu võimaldab kirjutada valikümberjutustust (ül 3), mille koostamist toetavad etteantud lause algused. Luuletus võimaldab õppida ilmekat esitust (ül 5), kasutades lugemist salmide kaupa, osalistega, vaheldumisi: õpilane-õpetaja (emana).

Luuletuse juurde kuulub ristsõna (*ahviarmastus*), lahendamise hõlbustamiseks on antud sõnade esitähed.

15. Leiutajad ja leiutised

Tunni sissejuhatuseks ja õpilastele teadmiste andmiseks on soovitatav kasutada raamatut M. Holt „Leiutised“ (Koolibri, 1996). Kui õpilastel (poisid) on teema vastu huvi, siis võiks neid suunata otsima internetist sobivaid materjale (illustratsioone). Enamasti on asjakohane tekst võõrkeelne ning vajab seetõttu tõlkimiseks õpetaja abi. Otsingumootorisse sisestatavad sõnad võiksid olla: inventors (leiutajad), inventions (leiutised) või siis leidurite nimed.

Töö teabetekstiga õpetab oskust tekstis orienteeruda, leida vajalikku infot ja seda kasutada (ül 2, 3, 4).

Teabeteksti koostises on ilukirjanduslikke löike, mis annavad võimaluse loovtööks ja jutustamiseks („Vanaõeluse silm“ ja „Esimesed kartulikrõpsud“). Tööraamatus (ül 5) on pakutud mõningaid ideid analoogiajutukeste koostamiseks. Õpetaja võib teha nende hulgast valiku või anda hoopis teise teema (nt *Kuidas leiutati kamm?*). Kui klassis on rohkem õpilasi, võib jutukesi kirjutada ka rühmatööna.

Lisalugemiseks sobib Leida Tigase jutustus „Uuema aja asjad“ raamatust „Peremees ja sulane“.

Lisas „*Nuputamist*“ oleva ristsõna (*mobiiltelefon*) lahendamisel võivad lapsed vajada õpetaja abi, vajadusel võiks iga sõna esitähed õpikusse märkida.

16. Esimesed autod

Leiutiste teemat jätkavad lugemistekstid autode leiutamisest, mis peaks huvi pakkuma eriti poistele. Õpetaja saab suunata õpilasi internetist lisamaterjali ja pilte otsima ning valima. Kasutada võib rühmatööna lühiuurimuste koostamist (nt minu lemmikauto ajalugu). Lõuna-eestlased võiksid plaani võtta kevadise ekskursiooni Põlvamaale, külastada Maanteemuuseumi Varbusel ja vana-aja kooliteemade kinnistamiseks käia Karilatsi kool-muuseumis.

Kui lugemispala esimeses pooles õpetatakse teavet leidma tekstist, siis jutustus Henry Fordist sobib kirjaliku ümberjutustuse harjutamiseks. Abiks võib kasutada kava (ül 5) ja tabelisse kantud olulisi ja raskeid sõnu (ül 6). Ümberjutustuse võib asendada ka loovtöö teise alaliigi – kirjandiga.

Nutikatele lastele on tööraamatu lõpus isikunimedesse peidetud automarkide nimetuste leidmine.

17. Vihmavari

Arvata võib, et eelmine teema köitis enam poisse, selle loo puhul võiksid internetist lisamaterjali ja illustreerivaid pilte otsida tütarlapsed. Teema pakub võimalust fantaasiat rakendades endale isikupärane vihma- või päikesevari „leiutada“. Loovtööks sobib oma töö esitlemine kaaslastele: vihmavarju kujundus ja sellele lisanduv kirjeldus (vt kirjelduse koostamine üldosas). Ideid saab ka 3. ja 4. ülesandest.

Kokkuvõtteks tööks on tabeli täimine (ül 5), milles igaüks hindab oma varasemaid ja lugemisel saadud teadmisi leiutiste kohta. Lisas on lahendamiseks piltristsõna (*hiinlaste leiutised*).

18. Kevad lindudega

Mart Raua luuletuses on nimetatud mitmeid kevadlaulikuid, kuid mõned neist võivad lastele tundmatud olla. Seega on oluline, et õpetaja leiaks fotosid lindudest ja nende pesapaikadest. Kasutada saab ka luuletuse juurde koostatud slaidiprogrammi „[Kevad lindudega](#)“, mille lõpus on viktoriin „Kas tunnend neid linde?“. Luuletuse sisulisel käsitlemisel pööratakse tähelepanu sõnavaralisele tööle, sh võõraste sõnade tähenduse leidmisele sõnastikust (ül 1, 2). Internetist materjali otsimisele ja valikule suunab ka kokkuvõtlik tabel (ül 4), milles osa infot on olemas, kuid puudujääv tuleb oma kogemuste või teksti põhjal tuletada.

Lahendamiseks on tööraamatu lõpus vastav ristsõna (*pesapunumise aeg*) ja ruudustikust lindude

nimetuste leidmine.

19. Marise sünnipäev

Lugemistekst koosneb kolmest osast: sünnipäevakutse, lõpetamata jutustus ja pildiseeria jutustuse koostamiseks. Kahe esimese teksti puhul on oluline teabe leidmine kutselt või jutustusest (ül 1), õpilaste tähelepanu tuleks suunata pildil olevale kellale. Teises ülesandes tuleks kutse ja teksti põhjal tuletada, kuidas lapsed peopaika jõudsid ja mida seal tehti (5. pilt). Grillipeo kohta on soovitatav esitada küsimusi (*Kus sünnipäevapidu võis toimuda? Kui kaua võis pidu kesta? Mis ettevalmistusi tegid Maris ja tema vanemad? Mida Maris võis kingiks saada?* jne).

Teksti põhjal tuleb kirjutada iga pildi alla vähemalt kolm lauset (ül 3) ja ühistööna sõnastada ka jutustuse lõpposa (grillipidu). Kui nelja pildi puhul saab toetuda tekstile, lugeda ja kontrollida kirjutatut, siis viimase osa kirjutamisel vajaksid õpilased õpetaja abi või ühisanalüüsi, mille käigus kirjutatakse laused tahvlile, kontrollitakse ja parandatakse.

20. Põlletäis kuldraha

Muinasjuttu saab siduda koduloolise teemaga – jaanipäev ja sellega seotud uskumuste ja kommetega. Muinasjuttu sisu ja alltekst avatakse läbi kahe tegelase (teenijatüdruk ja peretütar) käitumise (ül 3). Täidetud tabelit on võimalik kasutada tekstilähedaseks jutustamiseks või valikjutustuse koostamiseks tegelaste nimel. Abina saab kasutada valiklugemise ülesannet (ül 2) ja parandatud ümberjutustusi (ül 6).

Korratakse muinasjuttu, kui eri tekstiliigi iseloomulikke tunnuseid (ül 4). Soovitatav on meenutada teisi sel aastal loetud muinasjutte ja muistendeid ning nende erisusi.

Nuputamiseks on ristsõna (*jaanituli*).

21. Tulukesed jaaniöös

Lugemispalaks on teabetekst jaanimardikast ja lünkteksti (ül 1, 2) täitmisel saadud jutuke. Huvi korral võiksid lapsed internetist lisa otsida. Soovitatav oleks vaadata värvifotosid ja võrrelda pilte emastest ja isastest mardikatest. Soovi korral võib nende erisused kanda tabelisse või koostada teabekaart. Õpetaja võiks lisalugemiseks otsida materjali, kuidas on jaaniussi kajastatud eesti rahvapärimeses. Kokkuvõtteks võiks soovitada eelnevate teabetekstide käsitlemisel kasutatud tabelit.

	Teadsin varem	Sain teada	Oli huvitav teave
<i>Jaaniuss on helenduv mardikas.</i>			
<i>Jaanimardikaid võib näha suveöödel.</i>			
<i>Helendub ainult emane mardikas.</i>			
<i>Jaanimardikate valgus ei anna sooja.</i>			
<i>Täiskasvanud mardikad elavad kuni paar nädalat ja ei söö midagi.</i>			
<i>Mõnede lõunamaal elavate mardikate valgusel on võimalik lugeda.</i>			

22. Koolikevad

Kooliaasta lõpul on sobiv vestelda möödunud kooliaastast ning kirjeldada laste ja õpetaja emotsioone kevadel. Neid tundeid saab võrrelda luuletaja väljendustega, pöörates tähelepanu omadussõnadele (ül 2, 3) ja muinasjuttudest kasutatud võttele - asjale elusolendi omaduste ülekandmine (isikustamine). Mitmed väljendid ja kordused, mida luuletaja on kasutanud, vajavad selgitust ning illustreerimist näidetega (ül 1, 3, 4). Kokkuvõtliku jutustusega tulevad tublimad lapsed iseseisvalt toime, nõrgematele on toeks lünktekst (ül 5).

Autorite suvesoov on peidus lisa „Nuputamist“ ristsõnas.

Neljanda tööraamatu „Meenutame loetut“ kaks esimest ülesannet on kokkuvõtte kõigist õppeaasta jooksul loetud paladest, sirvimiseks võiksid olla käepärased I-III osa. Ristsõna keskendub ainult neljanda tööraamatu lugemispalade pealkirjadele (sisukorra kasutamine).

ISBN 978-9949-513-31-4

9 789949 513314

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Hariduslike erivajadustega
õpilaste õppevara arendamine